

VARSÓI NAPLÓ

1944. augusztus 17 – október 26.

Magyar katonák Varsó környékén a felkelés időszakában

Lengyelországot 1939 őszén a német-szovjet megegyezés értelmében – 1772, 1793, 1795 után – ismét felosztották és megszállták. Az államfő és a kormány, a hadsereg töredéke külföldre menekült, a hadsereg derékhada azonban fogságba esett.¹ Milliók kerültek kitelepítésre, internálásra, a terror mértéke szinte határtalan volt. A megszállók elleni harc már 1939 szeptember végén kezdetét vette. A legnépesebb ellenállási csoportban, a Honi Hadsereg (Armija Krajowa) egységeiben közel 400 ezer, a Parasztpárt által megszervezett fegyveres csapatokban (BCh), a Parasztzászlóaljakban 200 ezer személy vállalta a kétfrontos küzdelmet. A londoni lengyel emigrációs kormány által létrehozott, nyugaton harcoló csapatok létszáma közel 200 ezer fő volt. A varsói felkelés időszakában a kommunista irányítás alatt lévő haderő 78 ezer főt számlált, de 1944 végére elérte a 200 ezret.² A számarányok is érzékeltetik a honi ellenállás és a fasizmus megdöntésében való lengyel részvétel jelentőségét. Az 1939. szeptember 17-én külföldre menekült lengyel kormánynak elhatározott szándéka volt, hogy a lehetőségekhez képest otthon és külföldön megszervezi, összefogja, irányítja a lengyel erőket, s szövetségeseinek segítségével visszaállítja az alkotmányos rendet, az 1939. szeptember 1. előtti intézményrendszert. A részletek mellőzésével csak utalni szeretnénk arra, hogy 1941 őszétől részben a megszállt területeken, de főképpen a Szovjetunióban tevékenykedő kommunista csoport hathatós és folyamatos szovjet segítséggel ugyancsak létrehozta a maga politikai és fegyveres szervezeteit. 1941 szeptemberében megalakult a Felszabadítási Harc Szövetsége, majd létrejött a Szovjetunió Barátainak Társasága. 1942. január 5-én megkezdte működését a különböző, zömmel kommunisták által irányított szervezetekből megalakult Lengyel Munkáspárt, mely Népi Gárda néven létrehozta saját hadseregét. 1943 márciusában a szovjetunióbeli Lengyel Hazafiak Szövetsége is megkezdte működését, majd júniusában az Oka menti Sielce községben hadifoglyokból és deportáltakból megalakításra került az első lengyel reguláris egység is.

1943 őszétől következtetni lehetett arra, hogy Lengyelországot a német megszállás alól mindenképpen szovjet csapatok szabadítják fel. A nagyhatalmak teheráni konferenciája után rendkívül intenzívvé vált a szovjetunióbeli lengyel kommunisták tevékenysége. 1943 szilveszter éjszakáján a megszállt Varsóban megtartotta első ülését az Országos Nemzeti Tanács. Ezt követően az események felgyorsultak. 1944. július 20-án a szovjet csapatok és a velük együttműködő lengyel egységek

1 V.ö.: Cywilna obrona Warszawy we Wrzesniu 1939. Dokumenty, materialy prasowe, wspomnienia i relacje. Warszawa, 1965.; Wojna obronna Polski 1939. Warszawa, 1979.; Walki formacji polskich na Zachodzie 1939–1945. Warszawa, 1981.; *Tadeusz Rauski – Zdzisław Stapor – Jan Zamojski*: Wojna wyzwolcza narodu polskiego w latach 1939–1945. Warszawa, 1966. L. még: *Lagzi István*: A szeptemberi hadjárattól a Júliusi Kiáltványig. Lengyelország második világháború alatti történetének néhány kérdése. In: *Küzdelem az új Lengyelországért*. Szeged–Budapest, 1982. 21–104. o.; *Hory András*: Bukarestől Varsóig. Budapest, 1987. 245–302. o. A Varsó védelmének szentelt összefoglaló memoárkötet több kérdésre ad magyarázatot.

Tadeusz Tomaszewski – Julian Janowski – Marian Porwit – Aleksander Pragłowski – Stanisław Rola-Arciszewski–Tadeusz Kutrzeba: Obrona Warszawy 1939. Warszawa, 1984.

2 V.ö. az Encyklopedia II wojny swiatowej. Warszawa, 1975. c. kötet megfelelő címszávaival. Általában a *Polskie Sily Zbrojne w drugiej wojnie swiatowej* címmel, Londonban kiadott köteteket, melyek 1951-ben, 1954-ben, 1959-ben, 1962-ben, 1975-ben láttak napvilágot.

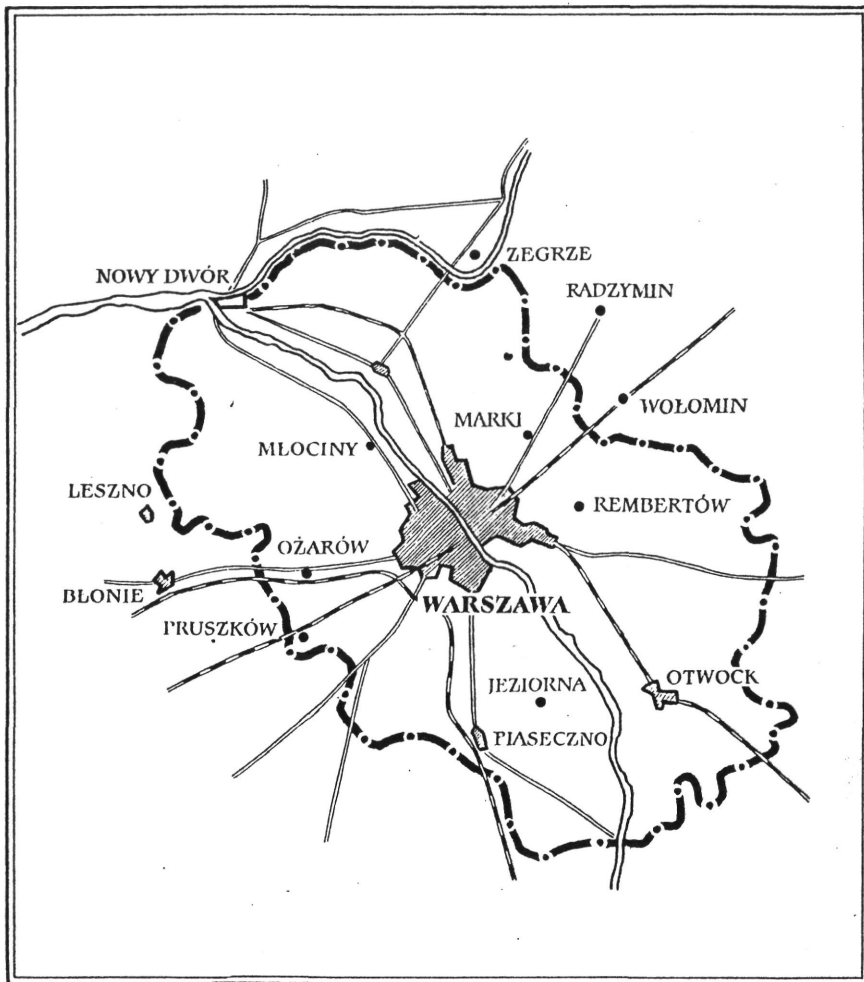
elérték a Bug folyót (az egykori Curson-vonalat), július 21-én a szovjetunióbeli, valamint a megszállás alatt lévő területeken megszervezett egységekből az Országos Nemzeti Tanács rendelete értelmében létrejött az egységes Lengyel Hadsereg. Ugyanezen a napon a Nemzeti Tanács megalakította az ideiglenes kormány szerepét betöltő Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottságot. Július 22-én bevonultak „az elsőként felszabadított lengyel helységeként számontartott” Chelm városkába. Az említett bizottság kiáltványban tette közzé programját, ismertette célkitűzéseit. 1944. július 26-án a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság (PKWN) és a szovjet kormány között olyan megegyezés született, miszerint a szovjet és a lengyel csapatok által birtokba vett területeken lengyel (azaz PKWN) kézbe kerül a közigazgatás.

A törvényes lengyel kormánynak (melyet a nyugati hatalmak elismertek, s vele diplomáciai kapcsolatban voltak) az események egyre kisebb mozgásteret biztosítottak. Július végén a szovjet egységek számos helyen elérték a Visztulát s megközelítették Varsó jobb parti – Praga nevű – városnegyedét. A londoni lengyel emigráns kormány és a Honi Hadsereg legfelsőbb vezetése úgy vélte, hogy elérkezett az a pillanat, amikor – a szovjet egységek megérkezése előtt – saját erőből felszabadíthatják a fővárost, ami értelemszerűen lehetővé tette volna az emigráns kormány hazatelepülését. A felkelés sikere – többek között – azt eredményezte volna, hogy a törvényes lengyel kormány birtokon belül fogadhatta volna a szovjet hadsereget, továbbá a szovjet asszisztenciával létrejött ún. lublini lengyel ideiglenes kormány létjogosultságát sem indokolni, sem igazolni nem lehetett volna. Ám a szovjet vezetés saját érdekeinek megfelelően viszonyult a kialakult helyzethez. A lublini kormány és saját lengyelországi befolyása érdekében minden lehetséges katonai és politikai eszközt felhasznált. A kérdéses hetekben az idő mindenképpen a szovjet magatartásnak kedvezett. A politikai és katonai helyzet alakulását vizsgálva (elismerve a honi lengyel ellenállás hősi erőfeszítéseinek korszakos jelentőségét) egyértelműen megállapíthatjuk: *a teheráni megállapodástól függetlenül a varsói felkelés győzelmének nem volt realitása.*

A felkelés elkezdésének pillanatában – 1944. augusztus 1-én – a Honi Hadsereg varsói védelmi körzetében 28–29 ezer fő állt rendelkezésre. A létszám később 47 ezerre növekedett. A felfegyverzetek száma 25–28 ezer között ingadozott.³ A rendelkezésre álló fegyverek zöme a szeptemberi hadjárat idején használt (elrejtett) készletből, a megszállóktól zsákmányolt és ejtőernyőn időnként ledobottakból, továbbá saját készítésűekből állt. Ma már köztudott tény, hogy a felkelők – a németekhez képest – összehasonlíthatatlanul gyengén voltak felfegyverkezve, a fegyver-

3 A varsói felkelés irodalma közül: *Jerzy Kirchmayer*: Powstanie warszawskie. Warszawa, 1973.; *Jan Chłuchowski*: Powstanie warszawskie. Londyn, 1971. (A könyvet 1984-ben Varsóban is megjelentették.) A varsói felkelés tényleges parancsnoka, „Monter” is figyelemre méltó munkát jelentetett meg az egykori harcokról. *Antoni Chrusciel*: Powstanie warszawskie. Londyn, 1948. Sajátos hangvételű gondolatokat olvashatunk *Władysław Bartoszewski*: Dni walczej Warszawy. Londyn-Warszawa, 1984. c. kötetében. A varsói felkelés napi eseményeit a leghitelesebben ismertető munka minden bizonnyal kiegészíti az eddig publikáltakat. A memoáriróladalom részéről: *Jan Rzepecki – Jerzy Kirchmayer – Aleksander Skarzynski – Jan Malachowski*: Genezja powstania warszawskiego 1944. Dyskusje i polemiki. Warszawa, 1984.; L.még: *Lesław M. Bartelski*: Walczaca Warszawa. Warszawa, 1968.; *Stanisław Bayer*: Sluzba zdrowia Warszawy w walce z okupantem 1939–1945. Warszawa, 1985. Időbeli eligazodásként v.ö.: *Kronika wydarzen w Warszawie 1939–1949*. Warszawa, 1970. A varsói felkelésről magyar nyelven megjelent munkák közül: *Lesław M. Bartelski*: A varsói felkelés, 1944. Bp., 1976.; *Zenon Kliszko*: A varsói felkelés. Bp., 1971.; *Stanisław Komornicki*: Varsó barikádjain. Bp., 1985.; *Lagzi István*: Varsó 63 napja. *Lengyelország*, 1977. 4. szám.; *Kovács István*: Hamuban csillagló gyémánt. Bp., 1988. 275–295. o. A varsói felkelés magyar kapcsolatairól fontos részleteket közölt *Stanisław Andrzej Sochacki*: Fejezetek a lengyel-magyar fegyverbarátság történetéből. Bp., 1964. 69–123. o. A legátfogóbb munkaként l.: *Godó Ágnes*: Magyar-lengyel kapcsolatok a második világháborúban. Bp., 1976. 229–306. o.; *István Lagzi*: Wegierscy żołnierze i polscy partyzanci. Pomoc udzielona polskim partizantom przez wegierskie jednoltski wojskowe w lecie 1944 roku. In: *Studia z historii postepowych i internacjonalitcznych kontaktow wegiersko-polskich*. Warszawa, 1978. 99–131. o. A varsói krónika vonatkozásában feltétlenül meg kell említeni a *Kronika wydarzen w Warszawie 1939–1949*. Warszawa, 1970. c. összefoglalást.

és lőszerutánpótlás sem állt rendelkezésükre. Tüzérséggel, léghárítással, páncélozott járművekkel a felkelők eleve nem rendelkeztek, a hírközlő és egészségügyi lehetőségeik is korlátozottak voltak. A forrásokból egyértelműen kitűnik, hogy a fegyver- és lőszerellátás eleve katasztrofális volt. Varsó védelmi körzetében a felkelők számára 2–3 napig elegendő készlet állt rendelkezésre.⁴ A szűkebb értelemben Varsó térségében lévő német alakulatok létszáma 1944 júniusában: 4 ezer rendőr, 4 ezer SS, 13 ezer fő a Luftwaffe és 15 ezer a Wehrmacht állományából, összesen 36 ezer fő volt. A különböző német objektumokat őrzők számát 4 ezer főben állapították meg. (A felkelés kitörése után jelentős erővel erősítették meg a varsói német csapatokat.)⁵

*A Honi Hadsereg varsói védelmi körzete a felkelés időszakában
(Kirchmayer: i. m. 138. o.)*

4 V.ö.: Józef Ryszard Szaflik: Historia Polski 1939–1947. Warszawa, 1979. 131. o.

5 V.ö. Kirchmayer: i. m. 139., 157. o.

1944. augusztus 1-jén nem sikerült átütő sikerű támadást intézni a németek ellen. Egyetlen német laktanyát sem sikerült elfoglalni, a stratégiailag fontosnak tűnő okciei repülőtér is sértetlen maradt. Antoni Chrusciel „Monter” ezredesnek, a harcok tényleges irányítójának elképzelése, miszerint Mokotówban a német objektumokat a felkelés első napján kell megrohanni és megsemmisíteni, kivihetetlennek bizonyult. A felkelők 37 százaléka ugyanis nem volt felfegyverkezve. Bartelski szerint a 32 tisztet és 2170 katonát számláló „Bástya” elitezred tíz ellenséges objektumot rohamozott meg, egyet sem foglalt el, de rettenetes veszteségeket szenvedett. A felkelésben oly fontos szerepet játszó Mokotów városnegyedben öt szétvert század maradt, melyek többsége dél felé, a Kabacki erdő irányába vonult vissza.⁶ A postai pályaudvar és a Belváros elfoglalására 13 ezer személyt összpontosítottak, de átütő siker itt sem született. A Visztulán átvezető hidak jelentőségére a felkelés vezérkara láthatóan kevés figyelmet szentelt, aminek végzetes következményei lettek. Az egyetem épületeiben lévő fegyverraktár birtokbavételével, a nagy mennyiségű fegyver és lőszer kiosztásával talán másként alakult volna a felkelés sorsa. Itt is a szervezetlenség okozta a fiaskót.⁷

Bartelski alig vitatható megállapítása szerint „...Monter és törzskara a felkelést sem hadműveletileg, sem pedig taktikai vonatkozásban nem dolgozta ki részletekbe menően, és így az – sajnálatosképpen – rögtönzések sorozatává alakult át.”⁸ A felkelés első órái, napjai (a látványos kudarcok ellenére) nem kevés optimizmust váltottak ki a lakosságból. A hiányosságokkal azonban eleve számolni kellett. Tadeusz Bór-Komorowski tábornok, az Armia Krajowa (Honi Hadsereg) parancsnoka augusztus 1-én sietve tájékoztatta a londoni emigráns kormány elnökét és a főparancsnokot a felkelés kitéréséről. „...kérek sürgősen lőszer és páncéelhárító fegyvereket...közvetlenül az alábbi városi terekre... (....) A Varsó birtoklásáért folyó harc megkezdése miatt kérjük, kezdeményezzék az azonnali szovjet segítséget, kívülről való támadás útján.”⁹ Bór-Komorowski tábornok a stratégiai realitásokból indult ki, amikor az utóbbiakat kérte előljáróitól, illetve a kormánytól. A Varsóban lévő német erőket augusztus 3-tól jelentős SS és rendőr, valamint tüzérségi egységekkel erősítették meg.¹⁰ A fővárosba irányított német csapatok – mivel a felkelőknek a Varsóba vezető vasutakat, közutakat nem sikerült lezárniuk – szinte akadálytalanul bekapcsolódhattak a harcokba. A felkelők légi úton való érdemi megsegítésére azonban nem került sor. Az okciei repülőtérré egyetlen szövetséges gép sem szállt le, mert az német kézen maradt. A „második” repülőtérrnek kinevezett Bielany-mező komolyabb gépeket eleve nem fogadhatott. A nagy magasságból mégis ledobott anyagok rendszerint a németek által ellenőrzött területeken értek földet. A felkelés utolsó szakaszában érkezett légiküldemény sem befolyásolta az események alakulását.¹¹

A légi úton való segítségnyújtás gondolata hosszú ideig foglalkoztatta nagyhatalmak első számú vezetőit. Roosevelt elnök, Churchill miniszterelnök 1944. augusztus 20-án üzenetükben arra hívták fel Sztálin figyelmét, hogy vajon hogyan

6 V. ö. *Bartelski* (1976): i.m. 45., 46. o.

7 A fővárosban lévő fegyverraktárak vonatkozásában illetékes bizalmi egyéneket sem sikerült mozgósítani, előkeríteni. „Akadt olyan raktárnok, aki egy... rejtékelyet a város kellős közepén csak 1947 márciusában fedett fel, 678 angol géppisztolyt és puskát találtak benne, 60 000 lövedékkel.” V.ö.: *Bartelski* (1976): i.m. 59. o. A korabeli visszaemlékezés egy része ugyancsak borúlátóan ítélte meg a helyzetet. L.még: *Komornicki*: 9–16. o.

8 *Bartelski* (1976): i.m. 51. o.

9 Uo. 52. o.

10 V.ö. *Bartoszeuski*: i.m. 25. o.; *Lesław M. Bartelski*: *Walczaca Warszawa*. Warszawa, 1968. 131–132. o.; *Kirchmayer*: i.m. 241–248. o. A felkelők felfegyverzettségére vonatkozóan: *Adam Borkiewicz*: *Powstanie warszawskie 1944*. Zarys dzialan natury wojskowej. Warszawa, 1957. 34–35. o.

11 L.: *Bartelski* (1976): i.m. 187., 208–209. o.

reagál majd a világ közvéleménye ha a varsói ellenállókat sorsukra hagyják. „Véleményünk szerint mind a hármunknak minden tőlünk telhetőt el kell követni, hogy az ottani hazafiak közül minél többet megmentsünk. Reméljük, hogy Önök ledobják a legszükségesebb lőszert és fegyvert a varsói lengyel hazafiaknak. Ellenkező esetben nem járulna-e hozzá, hogy a mi repülőgépeink az Önök segítségével ezt percnyi késedelem nélkül megtegyék? Reméljük, hogy ezt jóváhagyja. Ennél az idő rendkívül nagy jelentőségű tényező.”¹² Churchill bizonyára őszinte aggodalmának adott kifejezést amikor a következőkről értesítette Sztálint: „Olvastam azoknak a varsói lengyeleknek szomorú táviratát, akik tíz nap óta még mindig harcolnak a várost három részre szakító nagy német erők ellen. Könyörögnek, hogy adjunk géppuskát, és lőszert. Nem adhatnánk-e nekik még valami segítséget, miután a távolság Olaszországból igen nagy?”¹³ Sztálin augusztus 22-én tájékoztatta szövetségeseit, hogy olyan „...helyzet alakult ki, amikor minden újabb nap nem a Varsó felszabadításáért küzdő lengyeleknek kedvez, hanem a hitleristáknak, akik embertelenül irtják a varsói lakoságot.”¹⁴ Sztálin üzenetének utolsó sorai¹⁵ azonban nem felelnek meg a tényeknek. A szovjet hadsereg egységei szeptember 14-én tudvalevőleg birtokukba vették Varsó Visztulán túli városnegyedét, Pragát. De az általuk nyújtott tényleges segítség (repülőgépekről ledobott hadianyag) alig volt több, mint szimbolikus. (Varsót 1945. január 17-én szabadították fel a szovjet, és a velük együttműködő lengyel csapatok. A lublini lengyel kormány felé tett gesztusként a fővárosba lengyel egységek, az I. Hadsereg katonái vonultak be.¹⁶

A varsói felkelők 1944. augusztus 1-től október 2-ig tartó napokban végül is érdemi külső segítség nélkül, magukra hagyottan vívták élet-halál harcukat. A szovjet fél magatartására többféle magyarázat van. Az egyik az, hogy a Visztula jobbpartjára menetből felfejlődő, Praga városnegyedét is elfoglaló szovjet (és lengyel) egységek kifáradtak, illetve a főerőket a Visztula–Narew térségbe vonták össze. A Serock–Pultusk–Rozan vonalon való szovjet átkelés ugyanis megnyitotta az utat nyugat felé. Ebből adódóan Varsó stratégiai jelentősége 1944 szeptemberében szovjet szempontból sokat veszített jelentőségéből. Chester Wilmot angol történész a szovjet álláspontot vizsgálva arra a véleményre jutott, hogy az „...általános szovjet stratégiának megvolt rá az oka, hogy jónak lásson egy kis pihenőt a Visztulánál.”¹⁷ (Kiemelés tőlem –L.I.) Varsót a németek – amint ezt fentebb emlí-

12 A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőinek üzenetváltásai, 1941-1945. II. k. Budapest–Uzsgorod, 1981. 167. o.

13 Uo. 302. o.

14 Uo. 306. o.

15 Uo. 306. o. „Katonai szempontból a kialakult helyzet, mely a németek figyelmét fokozottan Varsóra tereli, ugyancsak igen hátrányos mind a Vörös Hadsereg, mind pedig a lengyelek számára. Ennek ellenére a szovjet csapatok, amelyek az utóbbi időben újabb jelentős német ellentámadási kísérletekkel kerültek szembe, minden lehetőt elkövetnek, hogy megtörjék ezeket a hitlerista ellentámadásokat, és széles fronton újra támadásba menjenek át Varsó alatt. A Vörös Hadsereg bizonyára nem fogja kímélni az erejét, hogy Varsó alatt szétzúzza a németeket, s felszabadítsa Varsót a lengyelek számára.”

16 Az újraértékelt motívációk vonatkozásában I.: Referaty na sesje naukowa „Debrecen–Lublin 1944.” Lublin, 1981.

17 V.ö.: *Roberto Battaglia*: A második világháború. Bp., 1966. 289. o. A varsói felkelés megítélése, katonai, politikai megmértetése tekintetében írt cikkek, tanulmányok, könyvek nagy száma ellenére egyértelmű magyarázatot nem találunk. A Lengyel Munkáspárt részéről a felkelés megindítását az akkori katonai helyzetben hibának, sőt örülségnek tartották. Úgy vélték, hogy a felkelés politikai céljai a baloldal, azaz a kommunisták ellen irányultak, tehát azok ellen, akik a népi Lengyelországot harcoltak. *Zenon Kliszko*: A varsói felkelés. Bp., 1971. 18. o. A felkelés történetével foglalkozó egyik legkiválóbb – nyugaton publikáló – történész, *Jan M. Ciechanowski* a felkelés megkezdésének időpontjáról a következőket írta: „...a honi vezetők, amikor a felkelést elhatározták, feltételezték, hogy az oroszok hamarosan elfoglalják Varsót. Nem számoltak viszont azzal, hogy a Vörös Hadsereg egységei a felkelés ideje alatt nem érhetik el a főváros stratégiai pontjait, nem foglalják el Varsót.”

Ciechanowski (1984): i.m. 404–405. o. Varsó jelentőségének megítélésénél figyelembe kell venni azt is, hogy 1944 júliusában–augusztusában német részről a Warka térségében kialakított szovjet hidfő és a Varsótól–Modlintól északra lévő átkelőpontok kerültek a figyelem középpontjába, miután a Varsóért folytatott harc augusztus 4-én és 5-én, ideigle-

tettük –1945. január 17-ig tartották, ennek a „lemerevedés”-nek súlyos ára lett. Így a Varsóval kapcsolatos szovjet elképzelések végül is nem nélkülözték a stratégiai előrelátást.

A felkeléshez való szovjet viszonyulásnak volt egy *perdöntő politikai vonatkozása* is. Sztálinnak ugyanis nem volt érdeke, hogy a felkelés győzzön, hogy Varsóban visszaálljon az alkotmányos, 1939. szeptember 1. előtti állapot, esetleg a londoni emigráns kormány áttegye székhelyét az önerőből felszabadult Varsóba. Érdeke egyértelműen az volt, hogy az 1944. július 21-én megalakult, „*Moszkvára orientált*” Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottságot (PKWN), majd az ebből a formációból létrejövő ideiglenes kormányt ismerje el, azt támogassa. A teheráni konferencián – többek között – Lengyelország is szovjet érdekszférába került. Ebből adódóan érthető meg az angol kormány (Churchill) felemás magatartása és a szovjet kormány (Sztálin) hajthatatlansága, ha Lengyelországról volt szó.¹⁸

A felkelők 63 naps hős – egyenlőtlen – harca nem érte el eredeti célját.” A felkelés húszezer katonája áldozta fel életét a városért. Kétszázezer család siratta legkedvesebbjeit, és öltött gyászruhát. Mégis mindenki büszke volt és maradt arra, hogy részt vett a felkelésben.”¹⁹

A varsói felkelésnek köztudottan *magyar* kapcsolatai is voltak, a részletekről több szerző írásából tájékozódhatunk.²⁰ A magyar egységeket a felkelés miatt a 9. német hadseregtől elvont csapatok részbeni pótlására vezényelték Varsó térségébe. A mintegy 30 ezer fős II. magyar tartalékhadtest *Vattay Antal* altábornagy parancsnoksága alatt fokozatosan (és egymástól elszigetelten) foglalt el új állást. Varsótól nyugatra, északnyugatra és délre az 5., valamint a 12. hadosztály *védelmi és biztosító*, a 23. hadosztály *vasútbiztosítási, partizánelhárító* feladatokkal bízott meg. Az 1. lovashadosztálynak Grójecben a IV. SS pánccéloshadtesttel kellett

nesen, a németek javára eldőlt. Szovjet részről – politikai, stratégiai megfontolásból – 1944-ben kísérletet sem tettek Varsó elfoglalására. Ciechanowski szerint „... nem helyes az a feltevés, miszerint Varsót a szovjetek csak azért nem foglalták el, mert a lengyel függetlenség központjának pusztulására törekedtek. Az viszont igaz, hogy augusztus 4-én és 5-én csatát vesztettek Varsóért.” Uo.: 405. o. A londoni emigráns lengyel kormány nyugati haderejének egyik legtekintélyesebb tábornoka – Władysław Anders – is kritikával illette a varsói felkelés kirobbantóit: „*A katoná nem érti a varsói felkelés célját, célkitűzéseit. Nálunk senki nem kételkedett abban, hogy a bolsevikok – állandó ígéreteik ellenére – segítenek a fővárosnak. Ebben a helyzetben a történelemben tapasztalt példátlan hősiesség ellenére Varsó éhhalálra (azaz vereségre – L.I.) van ítélve. A felkelés kirobbantását súlyos bűncselekménynek tartjuk és kérdezzük, ki felelős ezért?*” Az ma már köztudott, hogy Anders tábornokot a varsói felkelés híre meglepte s a függetlenségi harc vonatkozásában azt a legnagyobb szerencsétlenségnek minősítette. Úgy vélte, hogy a felkelésnek a legkisebb esélye sem volt a győzelemre. Anders megfogalmazásában „... a varsói felkelés kirobbantására kiadott parancs az adott pillanantban nemcsak felelőtlen, hanem kifejezetten bántány volt.” Uo.: 424. o.

18 Benes emlékiratában ír, hogy a teheráni konferencián (1943. november 28–december 1.) döntöttek Németország és Közép-Kelet-Európa befolyási övezeteinek felosztásáról. „Lengyelország és Csehszlovákia, Románia és Magyarország, valamint Jugoszlávia szovjet zónába került. Ezt akkor senki nem mondta nekünk, sem hivatalosan, sem nem hivatalosan. Csak közvetve tudtuk meg nem sokkal később, a Szlovák Felkelés során... amikor úgy éreztük, hogy bizonyos nehézségek merültek fel a brit és amerikai részről a felkelésnek nyújtandó segítséggel kapcsolatban.” *Dr Eduard Benes: Memoirs. From Munich to the New War and New Victory. Boston, é.n., 264. o.*

19 *Bartelski (1976): i.m. 264. o.*

20 L.: *Godó: i. m. 229–346. o.* Fontos adalékokat találhatunk még: *Józef Kryczkowski, („Szymon”): Konspiracja i powstanie w Kampinosie 1944. Warszawa, 1961.* Józef Kryczkowski visszaemlékezésében részletesen szólt a „magyar kapcsolatokról”. V.ö.: *Józef Kryczkowski: Wspomnienie. Warszawa, 1975.* (Lagzi István gyűjtése.) *Jan Stepień: Pertrakcje z Wegrami...Kierunki, nr 31. 1977. VII. 31., 1., 6. o.*

A mokotóvi lengyel–magyar megbeszélésekről lásd Stepień újabb adalékát: *Raz jescze o rozmowach polskowegierskich w czasie powstania warszawskiego. Wojskowy Przegląd Historyczny, 1990. Nr: 3–4., 254–255. o.; Lagzi István: Magyar katonák Losicében. Adalékok a II. világháború alatti magyar–lengyel kapcsolatokhoz. Napjaink, 1978. 9. szám, 22–24. o.; Adatfeltárás vonatkozásában az egyik legfontosabb forrásként l.: *Sochacki: i.m. 69–129. o.**

együttműködni. Am „a parancsnok fő törekvése az volt, hogy minél előbb hazavigyék csapataikat.”²¹

A hadtestparancsnokságot 1944. augusztus 22-én, Grodziskban az egykori varsói katonai attasé, *Lengyel Béla* altábornagy vette át, ezzel lengyel részről felélénkültek az un. „magyar kapcsolatok”.²² (A Honi Hadsereg, valamint a Parasztzászlóalj (Bataliony Chlopskie) részéről már korábban a keleti lengyel vajdaságokban felveték a kapcsolatot a magyar egységekkel, tőlük fegyvert, lőszert, híryanyagot, olykor gyógyszert és élelmiszert kaptak. A magyar egységek ott tartózkodása idején a helyi lakosság biztonságban érezhette magát.²³) A Varsó védelmi körzetben tevékenykedő ellenállóknak elsősorban *fegyverre, lőszerre, egészségügyi felszerelésre*, a németekkel kapcsolatos *információkra*, a magyar csapatok által nyújtható *előnyökre* volt szükségük. Egyének, csoportok átállását határozottan nem szorgalmazták.²⁴

Az 5. tartalékhadosztály szálláskörzetében – Wilanów–Piaseczno–Góra Kalwaria – a magyar egységek jelenlétének értéke felértékelődött. A Varsótól délre, délnyugatra vezető utakon közlekedni általában csak akkor volt lehetséges (amennyiben ellenállókról volt szó), ha azokat magyarok ellenőrizték. A varsói felkelés tényleges irányítója, „Monter” tábornok 1944. augusztus 23-án keltezett jelentésében elismerően írt a magyar egységek viselkedéséről, 24-én arról tett jelentést, hogy „... a Piaseczno és a kabacki erdő térségében tartózkodó magyar egységek igen jóindulatúak a Honi Hadsereghez.”²⁵ A magyar egységekről alkotott *lengyel* vélemény a következő hetekben sem változott meg. Az alább közölt *Naplóból* tájékozódhatunk a Varsó határában lévő egyik m. kir. honvéd egység egy tagjának hétköznapjairól, az őt, és környezetét foglalkoztató gondokról.

A napló a II. tartalékhadtest 5. hadosztály 52. gyalogezred III. zászlóalj kötelékében tevékenykedő távbeszélő (híradós) szakasz, tágabb értelemben a zászlóalj történetének értékes dokumentuma, ugyanakkor a magyar egységek helyi lakossággal kialakított kapcsolatait vonatkozásában is jelentős adalékokkal bővíti ismereteket.

21 *Godó*: i.m. 249–250. o. V.ö.: *Horthy Miklós*: Emlékirataim. Budapest, 1990. 289–290. o.

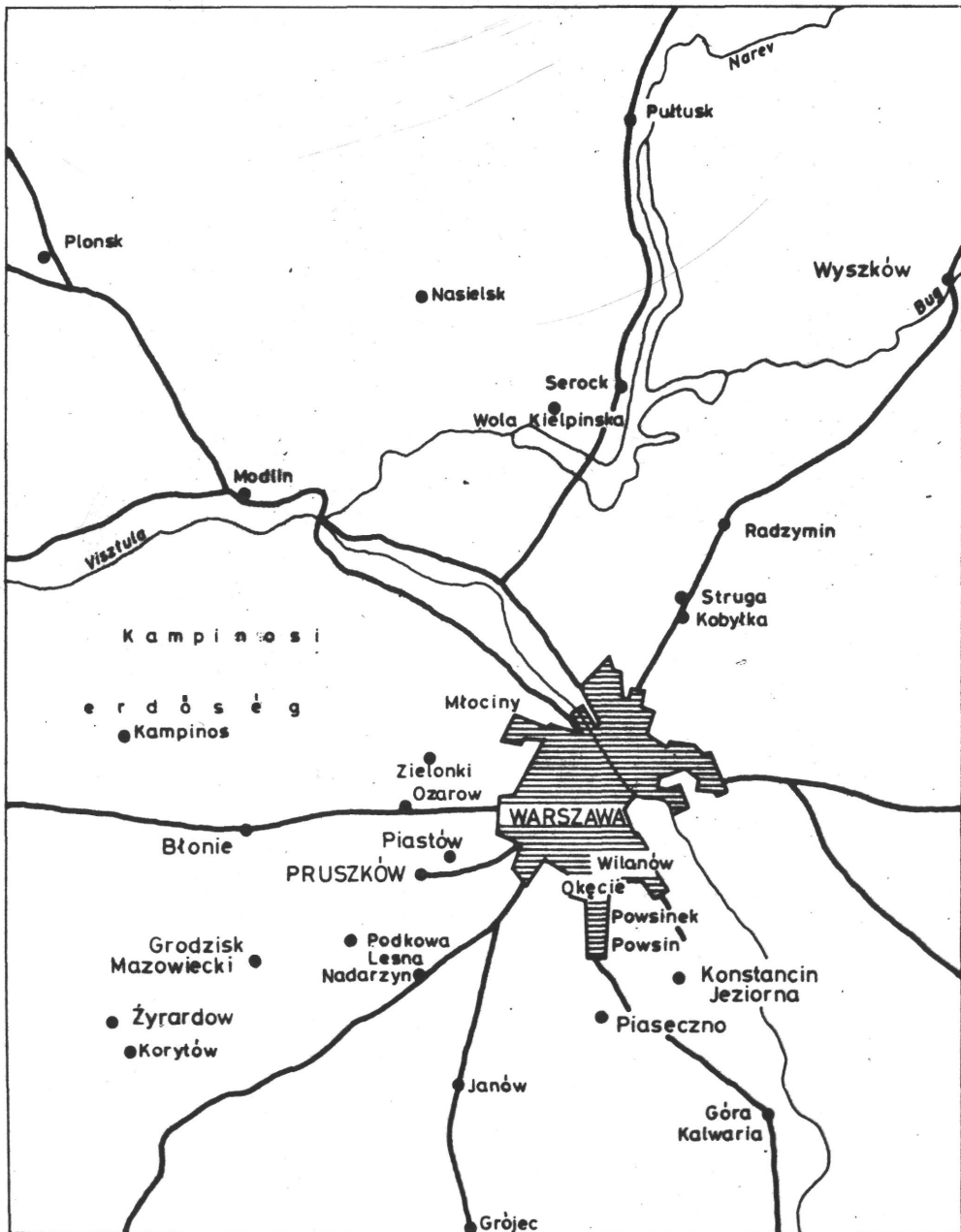
22 *Godó*: i.m. 264. o.

23 V.ö.: *Sochacki*: i.m. 87–117. o. *Lagzi* (1978): i.m. 22–24. o.

24 *Sochacki*: i.m. 114–115. o. L. még: *Lagzi István*: Magyar katonák és lengyel partizánok. *Élet és Tudomány*, 1974. VII. 19. 1347–1351. o.

25 *Godó*: i.m. 286. o. Tájékoztatósul I.: *Eötvös József*: 1944. évi lengyelországi emlékeim. Visszaemlékezés. Budapest, 1982. (Lagzi István gyűjtése.)

Stanislaw Kopf: Sto dni Warszawy. Warszawa, 1977. 24–55. o. *Lesław M. Barielski*: Na Mokotowie 1939–1945. Warszawa, 1971.; *uő.*: Walczaca Warszawa, 1983. *Sochacki* példaértékű munkájában a magyar katonai egységek által nyújtott segítség több epizódját említette meg. „A magyar egységek által nyújtott magyar segítség szép példája volt az is, hogy a lengyel egységeket a magyar vonalakon átengedték. Ezt igazolja a következő epizód: 1944. augusztus 14-én az „Okon” Roman Trzaska-Kotowski őrnagy parancsnoksága alatt álló, 450 főt számláló alakulat Puszcza Kampinowskából elindult, hogy Varsóba menjen. Menet közben, Mosciska faluban, az oszlop magyar biztosító őrbe ütközött. A magyarok, amikor megmagyarázták nekik, hogy felkelőkkel találkoztak, állásaikon át szabad utat engedtek az alakulatnak. (...) Említésre méltó az is, hogy a magyar katonák eltitkolták a német hírszerzők előtt a lengyel alakulatok mozgulatait, a németek hadmozdulatairól pedig értékes felvilágosításokat adtak a lengyeleknek, és figyelmeztették őket a felkelők ellen irányuló akciókra. Hogy ez a megállapítás ne hangozzék üres szónak, ide iktatjuk (Monter) ezredes, Antoni Chrusciel augusztus 23-án kelt, 25. számú helyzetjelentésének egy részét: „A Mokotóvtól délnyugatra elhelyezett magyar egységek nagy jóindulattal tanúsítanak a lengyel lakossággal szemben, figyelmeztetik őket és nem akadályozzák meg akcióikat. Az ugyanaznap kelt 26. számú helyzetjelentés hasonló tényről emlékezik meg: „Magyar értesülés szerint a német hadsereg alakulatai a Sluzew–Wilanów vonalon készülnek Varsó ellen. Ez az értesítés tette lehetővé, hogy a lengyel alakulatok a német támadással szemben a védelmi intézkedéseket idejében megtegyék.” *Sochacki* (1964): i.m. 114–115. o.

A lengyel főváros környéke, ahol 1944 nyarán és őszén magyar egységek is megfordultak

NAPLÓ VARSÓ HATÁRÁBÓL

Isten segítségével 1944. IX. 17-én
lett átírva egy másik könyvből (füzetből – L. I.)²⁶

1944. VIII. 17-én.

Éjjel 1. órakor volt ébresztő, ami bizony szokatlan és kettőkor indulás a modlini úton, irány Dél-Varsó, védőállás. Szép helyeken mentünk keresztül, erre már nagyon szép a vidék, úgy hogy a menet nagyon jól megy, az idő nagyon jól telik mert az ember báméskodik a tájon. Sok folyón jöttünk keresztül²⁷ (Narew, Bug, Visztula), a hidak mindenhol ép állapotban voltak, bár az is igaz, hogy alá voltak aknázva. De ott állt ám az őrszem is, hogy avatatlan kezek nehogy hozzá nyúljanak és a levegőbe repítsék idő előtt. Amint a Visztula hídon átértünk már minden csupa lövészárók és drótakadály, már fel vannak készülve az esetleges támadásra. Már amint látom erre voltak is olyan könnyebb harcmodulatok. A rossz hírek szerint nem valami jó helyre visznek bennünket. De mi nem értünk még oda, nem hiszünk senkinek, mert már amióta kint vagyunk bizony nagyon sokat csalódtunk.

Hát amint a vidék mutatja nem a legjobb hely, mert minden út le van zárva drótakadállyal, úgy hogy arra nem tud senki se közlekedni, és máskülönben sem barátságos a vidék.

Amúgy viszont szép helyeken járunk.

Említésre méltó például Modlin²⁸, melyen szintén a Visztula folyik keresztül. Nagyon szép a part részlet, a vízen még hajókat is láttunk.

Benn a városban láttunk egy pár kilőtt harckocsit, persze oroszokat, vitték a németek, Németországba.

3/4 11 órakor elértünk egy kisebb községet, ahol éjjelre is maradtunk. A mai nap 20 kilométert tettünk meg végig kemény talajon és bizony az ember nagyon kikészült, különösen a lába. Annál édeesebb lett az éjszakai pihenés, egy kis szobában aludtam a gazdámval együtt szalmán. De nagyon jó hely volt, egy szép kislány is volt a házban, csak nem tudtunk vele beszélni, sem én, sem a gazdám. Korán fekdüztünk le, mert reggel továbbmenet.

1944. VIII. 18-án.

Reggel 4^h-kor volt ébresztő. A menetből megint egy más feladat lett, méghozzá egy erdő átfésülése, amit német jelentés szerint 3000 felkelő tart megszállva.²⁹

A németeknek tegnapelőtt (a felkelők) kinyírtak két századnyi erőt, igaz hogy most jön az egész 52. gy. (alag) e. (zred), tehát vagyunk elegenden ahhoz, hogy ne kelljen félni.

Nagyon nagy a készültség, úgy hogy az R/3-mat is hátton vitték a fiúk. Nagyon homokos volt a vidék. Az egész móka eredmény nélküli volt, úgy látszik megszimantolták, hogy jövünk és még időben meglógtak.

²⁶ A napló 15x20 cm nagyságú, keményfedelű, kockás füzetbe lett átmásolva, terjedelme 67 oldal. A kézzel írt naplón az olvasást zavaró helyesírási hibákat, szavak össze- és különírását, stb. kijavítottuk. A szöveget a jelenlegi helyesírási szabályoknak megfelelően közöljük. A szövegben – néhány értelmetlen, vagy értelemzavaró szó kivételével – változtatásokat nem eszközöltünk.

²⁷ A II. magyar tartalékhadtest 5. hadosztályának részét képező *lévai 52. gyalogezred* 1943. szeptember 14-én indult el a keleti frontra (l. a napló szeptember 14-i részét), a Minszk–Baranowicze–Breszt vonal különböző szakaszain első-sorban vasútbiztosítási feladatokat látott el. 1944. június végén az ezred átkelt a Bugon és Biala Podlaska nevű helysége vonult vissza. Janów Podlaski helység határában a Bugon átkelő szovjet csapatokkal vívott ütközetben elvesztette személyi állományának közel 50 százalékát. Innét a Narew folyó mentén nyugati irányba vonult vissza. A modlini erőd mellett épített hídon átkelve került a Visztula bal partjára.

²⁸ Modlin a Narow torkolatánál épült Visztula menti, stratégiai jelentőségű település, a lengyel főváros „északi bástyája”.

²⁹ A Varsóba vezető lehetséges útvonal szerint a kampinosi erdő keleti részének egy részletéről van szó. Az ellenállás kampinosi vonatkozásairól *Ł. Józef Krzyżkowski: Konspiracja i powstanie w Kampinosie 1944.* Warszawa, 1961. c. kötetét. A szerző maga is személyes kapcsolatba került a térségben lévő, illetve átvonuló magyar huszár és gyalogos egységekkel.

Napló. Város határából

ten regitregével.

1944. IX. 17. évi
regitregével.

1944. VIII. 17. évi.

Ejjel a szektor volt a városi amiből a szektor
is kettőkor innant a szektor a városi amiből a szektor
vélő a városi, a városi a városi a városi
erre már nagyon meg a városi, a városi a városi
a városi a városi a városi a városi a városi
a városi a városi a városi a városi a városi
a városi a városi a városi a városi a városi
hogy mindenhol a városi a városi a városi
a városi a városi a városi a városi a városi
hogy mindenhol a városi a városi a városi
a városi a városi a városi a városi a városi
a városi a városi a városi a városi a városi
a városi a városi a városi a városi a városi
a városi a városi a városi a városi a városi
a városi a városi a városi a városi a városi
a városi a városi a városi a városi a városi
a városi a városi a városi a városi a városi

A napló első oldala

Egész nap semmit sem ettünk, csak reggel feketét ittunk és azzal voltunk egészen estéig. Nagyon sok ember kidőlt a sorból, mert nem bírták már a nagy homokot. Este 6^h-kor elértük Varsó külvárosát, itt szállásoltunk el. Az egész falu tele volt menekültekkel és így csak sátorban tudtunk aludni a gazdám-mal együtt. Az egész faluban jól öltözött nők voltak, de bizony férfi az nagyon kevés volt, mind elment felkelőnek a városba, be Varsóba.

1944. VIII. 19-én.

Reggel 4-kor ébresztő, 5h-kor indulás a mai menetcélig. Rákerültünk a lublini műútra s azon mentünk tovább, elértük Varsó szélét, letértünk a műútról és körül a város szélén meneteltünk. Bizony szomorú kép tárult szemünk elé, mert mindenhol csak menekülés, menekülés ki a városból, de csak a nők, a férfiak azok már nem jöhetnek ki, azok már halálra vannak ítélve, a házak mind össze vannak löve, sok felgyújtva. Csináltam pár felvételt. Később egy villanegyedbe érve megálltunk, mert nem jó úton jöttünk. Erre még nem lehet menni, mert a felkelők keze alatt van, és nem az a feladat hogy megütközzünk velük, hanem a célt kell ma elérni. Hát bizony nagyon szomorú emlékek fognak ehhez a naphoz fűzni, mert mindenhol szana-széjjel halottak hevertek, csak úgy büzlött az utca, mert bizony valószínű, hogy már egy pár napja ott hevernek.

Nagyon szép villák voltak ott, de mind úgy össze volt löve, hogy azt leírni nem lehet. Egy villába be is mentem, tele volt drága bútorokkal, de mind össze volt törve. A gazdám egy gumilepedőt szerzett, amit egy másik lepedővel együtt el is hozott magával. Mi a végcélt 3h-kor értük el. Varsótól délre. Wilanów mellett lévő községben szállásoltunk el. A gazdám egy szobában aludt Tátrai fhgy. (főhadnagy) úrral. A szakasz a szemben lévő pajtában aludt. Parancs jött, hogy fegyverét senki el nem hagyhatja egy percre sem, mert minden kéz erre vár, nem lehet senkiben sem megbízni.

Volt egy nagyon kövér nő, aki beszélt németül, mert kint volt Németországban 2,5 évig, ezzel beszélgettem, de aztán a nőci nagyon szerelmes lett belém, muszáj volt abbahagyni a beszélgetést mert esetleg rosszra vinné a dolgot.

Már szinte ő udvarolt nekem, a fiúk már mérgesek voltak, hogy miért nem csinállok vele valamit, de nem. Én amit megígértem otthon, azt be is tartom. Csak azért beszélgettem vele, mert jól lehet tőle tanulni németül.

1944. VIII. 20-án István Király

8-kor keltem fel. Otthon ma búcsú van, de azért én is megtartom. Délelőtti levelet írtam. Az ebéd húseves, törtburgonya dinsztelt hússal és mákos tészta. Délután 5-kor misére vonultunk, ami egy nagyon szép templomban volt megtartva Wilanówban. (...)

Egy nagy kórház is van itt a szomszédságban, ahol többnyire civilek fekszenek, kiket Varsóból hoztak ide ki. Láttam egy nőt, akinek egy lába sem volt.

A Mise után nótaszóval jöttünk vissza a szállásra. Mindjárt nekiálltam palacsintát sütni. Volt az udvaron egy kis összejövetel, egy kis tánc, de én nem táncoltam, nem engedte meg a lelkiismeretem.

10-kor fektüdtem le. Éjjel nagyon nagy volt a harci zaj, jöttek az orosz gépek egészen alacsonyan. A légvédelem lötte őket, de eredménytelenül.

1944. IX. 21-én. (Értelemszerűen VIII. 21-én)

Ma úgy volt, hogy megyünk védőállásba, de változott a parancs, és így az 52. ezred II. zászlóalja lett bevetve. Mi még tartalékban maradtunk. Varsóban nagyon nagy harcok lehetnek, mert minden ég körös körül.³⁰

³⁰ A kialakult helyzetre utalt a Honi Hadsereg parancsnoka, Tadeusz Bór-Komorowski tábornok Londonba küldött jelentése: „Az óváros térségében a helyzet komoly. A készlet kifogyóban van. A katona kimerült. A Kampinosból Zoliborzon keresztül érkezett egységek megsemmisültek. Az ellenséges repülőgépek reggel 6 órától bombáznak.” A Wilanówhoz közeli városrészt a németek tankokkal és páncélozott járművekkel támadták. *Sadyba* egy része lángokban állt. V.ö.: *Bartoszewski*: i.m. 114. o.

A civil nép mind a pincében alszik, mert félnek az aknától és a bombázástól, este 9 óra felé jönnek batyukkal, karjukon kisgyerek. Hát nagyon szomorú látvány, de hát így van az, ha egy pár meggondolatlan ember felkelésre buzdítja a népet. Most az a sok ártatlan is szenved miattuk.

1944. VIII. 22-én.

A mai napon tropára ment a tollam is. Civilek azt beszélnek, hogy egy pár nap múlva már oroszok lesznek ebben a faluban is, hát amint a harci zaj tudatja, lehet hogy bekövetkezik idő előtt.

Nagyon nagy tűzijáték volt az este, és szóltak az ágyúk, géppuskák. Olyan zaj volt, mint otthon a búcsúban szokott lenni. Nagy a repülőtevékenység.³¹

1944. VIII. 23-án.

Egész nap eseménytelen. Rengeteg a menekülő, a városból szöknek ki Már Wilanów is ég, onnan is jön a nép, pedig ez hozzánk egy kilométer. A menekültek szerint bent a városban már nincs élelem. Az oroszok este hangszórával üzentek a folyó túlsó oldaláról a német katonáknak, hogy ne harcoljanak, hanem dobják el a fegyvert. Hát ez mind a propagandához tartozik. Az éjjel nagyon lőttek az oroszok.

1944. VIII. 24-én

A mai nap vette át a gazdám a segédtsztséget, mert Marosi hdgy. (hadnagy) kórházba ment.³²

Ma délelőtt már volt kiképzés is, ami szomorú dolog, hiszen tőlünk nem messze már oroszok vannak, állandóan lőnek aknavetővel. De hát a kapitány úr parancsa: rendes laktanyarend kint a (olvashatatlan szó – L. I.), hát ez nagyon fontos a fronton. Én nem járok gyakorlatra. Este 9-kor belőttek a faluba a sztalin orgonával, ezzel köszöntötték fel Kádár fhgy. urat.

1944. VIII. 25-én.

Egész nap eseménytelen. A harci zaj növekszik, Varsót állandóan lövik.

1944. VIII. 26-án.

Hát amint veszem észre, Varsóból a felkelőket kiverni nem lehet egyhamar, mert állítólag olyan erdőkben vannak mint mi voltunk Debe-n, és bizony onnan nem egyszerű dolog ám vakon neki rohanni és kiverni.³³

A gazdám este átment a körletbe, hogy megvizsgálja. Nagyon mérgesen jött vissza, mert a Csavar nem volt otthon, hanem egy nőnél volt, másnap jelentett, keresni kellett a hadnagy úrnál. Hát csak úgy mellékesen megjegyzem, hogy bizony nem szép amit csinál, otthon van felesége és két gyereke, családja, ő meg itt kurvázik.

31 A varsói felkelés egyik sorsdöntő napján – augusztus 22-én – Zoliborz városnegyedében, az Óvárosban (a citadella környékén) voltak heves harcok. V.ö.: *Bartoszeuski*: i.m. 116–117. o.

32 Az 52. ezred III. zászlóaljának parancsnoka Harkay László volt, a napló szerzője a *zászlóalj-segédtszti* beosztás átvételére utalt.

33 *Debe* a Narew jobb partján, a kampinosi erdőség legkeletibb részén lévő település.

1944. VIII. 28-án.

Legújabbán 5-kor van ébresztő.

Rendes foglalkozás van elrendelve. Én nem járok foglalkozásra, mert mindig főzök, ma is volt tört-burgonya pörkölttel. Egész délután a gyerekekkel töltöttem az időt, úgy szeretnek, mindig a nyakamon lógnak. Este felé nagy bombázás volt Varsóban.

1944. VIII. 29-én.

Reggel 1/2 7-kor ébresztő. Mindenki azt beszéli, hogy elmegyünk innen; hát majd meglátjuk. Az ebéd nokedli és pörkölt.

Egész nap eseménytelen.

1944. VIII. 30-án.

Éjjel volt egy kis harci zaj, de minket nem érintett a dolog, mert úgy van, hogy minket nem bántanak a felkelők, hisz azt tartják, hogy a lengyel-magyar barátság még most is fent áll.

Volt egy eset, mielőtt mi ide jöttünk Varsó környékére. A huszárok előbb itt voltak a feladatuk az volt, hogy egy utat kellett lezárni. Éjjel meg jöttek a felkelők és a parancsnokuk szabályosan kért a huszár őrnagytól engedélyt, hogy ő bevonulhasson csoportjával Varsóba. Mindenkinél öreg, rossz pisztolyok és puskák voltak. Az őrnagy nem tudta mitévő legyen, telefonon megkérdezte a hadosztályt, hogy mit csináljon, erre ő azt a parancsot kapta, hogy mehetnek, de ne azon az úton ahol ő (az őrnagy) van megbízva. Az utat kikerülték és mentek Varsóba.³⁴

1944. VIII. 30-án.

Éjjel riadó volt, mert a felkelők ki akartak törni a városból, de mivel erős ellenállásba ütköztek, hát visszavonultak. Volt is olyan harci zaj, szaladgáltak a harcokcsik. Olyan zaj volt már, hogy azt hittem, hogy be vagyunk kerítve, mindez éjjel 1/2 2-kor volt.

Reggel 5-kor indulás vissza Varsó felé, de nem arra, amerre jöttünk. Nagyon rossz volt nézni a civil népet, mikor a falut elhagytuk, mert sírtak, hogy most mi lesz, jönnek a németek és felgyújtják a falut. Legnehezebb búcsúja a Csavarnak volt, ott kellett hagyni a nőt, az meg az egész szakasz előtt megcsókolta, hát nem szép dolog volt, mondhatom. A menet egy műúton ment végig, mellette villamosvágány volt.

Az úton végig a nép kenyeret árult cigarettáért. Sok községen mentünk keresztül, mind tele volt varsói menekültekkel.

9-kor elértük Piaseczno várost, itt volt a hadosztály, és mi egy kastélyba lettünk elhelyezve. Tátrai és a gazdám egy szobában aludtak. Van víz, fürödni is lehet, csak az idő nem alkalmas rája.

1944. IX. 1-én.

Egész nap eseménytelen, hisz a többi kiment valami gyakorlatra, mi meg a Zsigával bent aludtunk. Délután megcsináltunk egy kis lekváros tésztát az uraknak. Találtunk 10 kg lekvárt egy szilkébe (?), azt el is hoztam. Este megjött a posta, szomorú hírt hozott, az öcsém is bevonult katonának.

34 V.ö.: Krzyczkowski i. m., *Godó*: i.m. 279–286. o. Szinte azonos esetről tett említést Józef Krzyczkowski is. L.: *István Lagzi: Węgierscy żołnierze i polscy partyzanci. Pomoc udzielona polskim partyzantom przez węgierskie jednostki wojskowe w lecie 1944 roku*. In: *Studia z historii postępowych i internacjonalistycznych kontaktów węgiersko-polskich*. Warszawa, 1978. 110–111. o.

1944. IX. 2-án.

Égész délelőtt levelet írtam, legalább volt egy kis foglalkozás az én részemre is. Az ebéd húsleves és káposzta volt, de finom. Délután lefeküdtem aludni egy kicsit, de nem tudtam aludni, így felkeltem és kimentem a kertbe. Itt volt egy kislány, aki tudott németül beszélni, ezzel beszélgettem. Érdeklődtem, hogy milyen életük volt a háború előtt. Ő egy tanult kislány, van vőlegénye, de kivitték Németországba munkára, és bizony már 5 hónapja nem kapott tőle postát. Persze én is megmondtam hogy nós ember vagyok. Ezután még szívesebben beszélgettem velem. Szombat este oda hívtott az ablakhoz és egy nagyon szép virágcsokrot adott. Azt mondta, hogy holnap ünnep, és legyen nekünk is virág az asztalon.

Este mindig 10-11-kor megyünk aludni, mert van villany és ezt mi kihasználjuk.

1944. IX. 3-án.

Égész délelőtt gramofonoztunk, jó lemezek vannak. Ebéd után átmentem a házba beszélgetni a kislánnyal és az öccsével, a Tasekkel.³⁵ Nagyon esett egész délután. (...) Ma újra megnyílt a fűszti étkezde már a főzésről is le van a gond.

1944. IX. 4-én.

Voltam ma a vonatonál, onnan kocsival mentünk. Az úton egy fiatal hölgy felkészkedett a kocsira, és nagyon sokat mesélt: ő a Visztula túlsó partjáról lógott meg, hogy ott már oroszok vannak és nagyon rosszul bánnak a civilekkel, elszedik minden értéküket, még a gyűrűt is lehúzzák az ujjakról, az órát is leszedik a kezeikről.³⁶

Visszafelé jövet látjuk, amint Varsót egyszerre valami 30 gép bombázza. Már egy teljes hónapja ég a város.³⁷

1944. IX. 5-én.

Semmi különös esemény nem történt azonkívül, hogy egy pár gép ellátogatott errefelé.

1944. IX. 6-án.

Tegnap este posta érkezett, de sajnos nagyon vékonyan, mert három napi postánk elégett, lelőtték a gépet Szlovákia felett.

Délután megpucoltunk egy libát amit a főhadnagy úrnak a vonattal hoztak az emberei.

Kint a vonatonál egy esztergomi embert agyonvert egy lengyel manusz fejszével. Hát a baka volt az oka mindennek, mert betört a lakásba, lödözött, persze be volt rúgva, később a polgár feleségén erőszakot akart venni, akkor vágta fejbe a lengyel...most le van tartóztatva. Szakács Imrének hívták a katonát.

35 A Tasek (Staszek) a Stanislaw becézett változata.

36 A szovjet hadsereg által felszabadított, illetve megszállt területeken egyaránt nem kevés garázda cselekedetet hajtottak végre. A fosztogatás, a nők megerőszkolása – néhány kivételtől eltekintve – nem tartozott a súlyosabb vétségek közé. Az előbbieket maga Sztálin is a jelentéktelen „kilengések” kategóriájába sorolta: „... egy katona, aki ezer meg ezer kilométereket tört előre tüzön-vízen át, igenis a kedvét töltheti egy nővel, vagy elemelhet valami apróságot.” *Siegfried Kogelfranz*: Jalta öröksége. Az áldozatok és akik megúszták. Bp., 1990. 23. o.

37 A németek Varsó egyik főutcája, a Jeruzsálemi fasor ellen intéztek nagy erejű bombatámadást, ezt észlelte a napló szerzője. *Bartoszeuski*: i.m. 186. o. Krystyna Krasniewska visszaemlékezése szerint az Óváros (Starówka) eleste után a németek szisztematikusan rombolni kezdték a Powisle nevű, a Visztula partján lévő városrészt. „Alacsonyan szálló repülőgépek néhány támadás után megsemmisítették, felégették – többek között – a mi házunkat is. Az utolsó három-négy napból (szeptember 2–4.) a tűzre, főleg a tűzre emlékszem.” Uo. 185. o. Maria Straszewska, a „Biuletin Informacyjny” szerkesztőségi titkára szeptember 4-én következőket vetette papírra: „...a helyzet reménytelenül rosszabbra fordult. Hajnaltól a németek újból összpontosított támadást intéztek a Belváros (Śródmieście) északi része ellen.” Uo. 185. o.

1944. IX. 7-én.

Sajnos a liba ma elfogyott, pedig finom volt reggelihez egy kis libahús. Az idő már kezd nagyon hűvös lenni. Egész nap tetlenül telik el.

1944. IX. 8-án.

Ma megint egy tünnepre ébredtünk, Kisasszony napra. Délelőtt Mise volt, de én nem voltam. Dinnyét ettem, de nem olyan volt mint a hazai. Délután lefényképeztem a géppuskás szakácsokat, és ki is vittük őket a városba.

1944. IX. 9-én.

Mindenki azt beszéli, hogy már jönnek a vagonok értünk. Kosztunk az tűrhető, nem panaszkodhatunk rája.

1944. IX. 10-én.

Későn keltünk fel. Nagyon nagy a harci zaj, nagyon nagy a légitevékenység. (...) Később Misére mentem, ami házi kápolnában lett megtartva.

Úgy volt hogy, ebéd után kimegyek a városba a fényképészhez, de jött a riadó és 20 perc múlva már menetben voltunk, vissza a város felé, a régi helyünkre. A község neve Powsinek. Nagyon sok civillel találkoztunk az úton, mind menekül ki a városból. Nagyon sajnálnak bennünket, hogy éppen minket visznek ki a vonalba, pedig hát még egy kilométert a vonal mögött voltunk, tartalékban.

Ugyanazon a helyen szállásoltak el, ahol előzőleg voltunk. De szomorú látvány tárult elénk amikor a községet elértük, mert bizony sok ház már le volt égetve.

Kihirdették a faluban, hogy fél óra múlva mindenki hagyja el a falut, mert aki nem hagyja el, annak a háza fel lesz gyújtva.

Az oroszok egész jól működnek, mert bizony az ablakok mozognak a légnyomástól.

Ezredes úr parancsa hogy vigyázzunk, mert ejtőernyősökkel kell számolni. Nagy harcok voltak egész éjjel, de mi csak aludtunk, mert el voltunk fáradva, 20 kilométert gyalogoltunk pihenő nélkül, de hát sietni kellett, mert arra számítottunk, hogy az orosz áttör. De nem sikerült neki, így mi jól jártunk, mert nem lettünk bevetve.³⁸

1944. IX. 11-én.

1/2 7-kor keltem fel és 7-kor menet, de azért kész lettem időben. Hála isten nem kellett messzire menni, mert jött a hívívő, így várunk a további parancsra. Már sejtettük, hogy itt maradunk és berendeztünk magunknak egy szobát, szelvonokat hoztunk fel a pincéből.

Az oroszok egész nap támadtak, igaz hogy a hídfőt³⁹ támadták, azt meg a német SS alakulatok tartják kézben, így nem sikerült elfoglalni. Mozog minden a sok robbanástól.

38 A magyar 5. tartalékhadosztály a VIII. német hadtesttel együttműködve az Augustowka-tól Góra Kalwaria-ig terjedő Visztulaszakasz védelmét látta el. A magyar egységek kifejezett szerencséjére ebben a térségben a szovjet és a lengyel csapatok érdemi harci tevékenységet nem fejtettek ki. Az 52. gyalogezred III. zászlóalj egyik szakaszparancsnoka is utalt a kritikán aluli felszereltségre és ellenállási képességre. „Szakaszom, amelynek tűzerejét akkor már csak két golyószóró képezte, létszáma pedig 15 fő volt, kb 3 km hosszúságú védelmi vonalat kapott a folyó nyugati partján. Azt jelentette ez, hogy komoly támadás esetén semmiféle ellenállást nem tudtunk volna kifejteni, hiszen lőszerkészletünk pár perc alatt elfogyott volna.” *Tóth Gáspár: Lengyelországi emlékeim (1944 június–december)*. Budapest, 1984. (Lagzi István gyűjtése.) A harcértékkel kapcsolatban v.ő.: Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához 1938–1945. Bp., 1967. 145. o.

39 Szeptember 10-én a Visztula jobb partjáról a tüzérség és a légiőerő erőteljesen támadta a német állásokat. A 47. szovjet hadsereg légierje bombázta az okeciei repülőteret és a szükségrepülőterként is számbavehető Bielany-mezőt. Szeptember 11-én a Sobieski park és a Czerniaków-i Visztula-parti kikötő közvetlen környékén alakultak ki súlyos harcok, ahová kisebb létszámú lengyel deszant egységek is érkeztek. A németeknek elsődleges érdeke volt, hogy érdemi és tartós hídfő kialakítására sem itt, sem a Zoliborz-i negyedben ne kerülhessen sor. L.: *Bartoszeuski*: i. m. 214., 219. o.; *Kirchmayer*: i. m. 381–396. o.

Az orosz gépek nagyon támadnak, nincs semmi légelhárítás. Olykor jönnek a Stukák, persze ezek kimondottan csak a várost pusztítják, a felkelőket akarják kiirtani, de nem fog sikerülni.⁴⁰

1944. IX. 12-én.

Reggel 7-kor keltünk fel, ez még korán volt, mert az urak egész éjjel nem tudtak aludni a nagy dörgéstől. Hát bizony én is elnéztem egész este, nagy tűzijáték volt Varsó felett: volt légitámadás, a légvédelem lötte a gépeket, a gép meg tüzelt az ágyúra. Szép volt, igaz, hogy csak nézni, de nem ott lenni.

Egész nap folyik a harc, szól a Sztalin orgona, még a föld is mozog.⁴¹

Megkaptuk a magyaros pótlékokat, ami 200 db. Symphonia és 16 drb. Levente cigaretta volt, 2 csomag pipadohány, 22 dkg téli szalámi, 1/2 liter Snapsz és 1/2 liter bor.

1944. IX. 13-án.

Semmi különösebb dolog nem történt, a civil nép nagyon szeretne visszajönni a faluba, de parancsot kaptunk rá, hogy nem lehet, mert elárulnak minket. Tegnap egy lengyelt elkaptunk, át akart úszni az oroszokhoz és nála volt az egész ezredünk szakasz elhelyezése.

1944. IX. 14-én.

Egy éve, hogy Léván vonatra ültünk és elindultunk ki a frontra. Ott kellett hagyni mindent, feleséget, szülőt, testvért, na meg az otthont. De hiába, a kötelesség szólított ide és jönni kellett. Hála Isten még ideig épen, egészségben történt minden ami történt. Már lassan családos apa leszek, ez a legnagyobb örömöm. Csak nehogy történjen valami a feleségemmel, hisz minden nap csak azt lehet hallani a rádióba, hogy megint riasztás (légiriadó) van otthon.

1944. IX. 15-én.

Megy tovább a napi lógás. Még mindig növekszik a harci zaj, folyton potyognak az aknák és robbannak, de még az a jó, hogy csak az utat lövik, nem pedig a házakat.

A tűzérseget bombázták ma az orosz gépek. Egy romboló (bombázó) gépet ma lelőttek, a pilóta időben kiugrott. A gép elégett, a pilóta meg fogságba esett, kificamodott a bokája.

1944. IX. 16-án.

6-kor keltem fel, nyugodtan kezdtem öltözködni, egyszer csak megszólalt a telefon, kiadták megint a riadókészültséget, mert az oroszok Varsónál egy vasúti hídon áttörtek, de nem sokáig tartott a riadó, mert az SS szoldát visszanyomta őket, legnagyobb részüket megsemmisítette. A riadó lefűjták.⁴²

40 Német részről jelentős erőket vetettek be, nehogy a Czerniaków városrészben rekedt felkelők a városközpontba vonulhassanak vissza. Varsó különböző negyedeiben (Ochota, Mokotów, Wola, Żoliborz) a felkelők elkeseredett harcot vívtak az egyre fokozódó német túlerő ellen. V.ö.: *Kirchmayer*: i.m. 296-300., 372-373., 329-384., 397. o. *Bartelski (1976)*: i.m. 179-189., 207. o.

41 Tadeusz Bór-Komorowski tábornok szeptember 12-én Londonba küldött táviratában - többek között - a következőket olvashatjuk: „a szovjet nyomás főleg a Praga városnegyedre nehezedik. (...) A szovjet légiereő túlerőben van.” A Powisinektől északi irányban 4-5 km-re levő Czerniaków városrészt a német tűzérseget egész nap tűz alatt tartotta. A hídfő megszüntetése érdekében a németek nagy tüzérvél rendelkező egységeket vetettek be. V.ö.: *Bartoszewski*: i.m. 222-223. o.; *Kirchmayer*: i.m. 285. o. L. még: *Bartelski (1976)*: i.m. 179-180. o.

42 Szeptember 15-ről 16-ra virradó éjjel a Czerniakóvtól északra lévő Solec nevű Viszula-parti városrészben a lublini Lengyel Felszabadítási Bizottság alárendeltségébe tartozó I. Lengyel Hadsereg 9. ezredének 1. zászlóaljából 300 főt számláló deszantegység szállt partra. A 9. német hadsereg napijelentése szerint szeptember 16-ával új fejezet kezdődött a Varsó-Modlin térségében folytatott harcok történetében. L.: *Bartoszewski*: i.m. 246-247. o. A hídfő kialakítása - kiszélesítése - a korábban említett stratégiai okokból s a hadművelleti nehézségek miatt nem járt sikerrel. Varsó északi városnegyedében, Żoliborzban is kísérlet történt egy hídfő kialakítására, ténylegesre itt sem került sor. A Viszulán átkelt lengyel katonák néhány napos heves harc után a felkelők egy részével visszavonultak a folyó jobb partjára. V.ö.: *Godó*: i.m. 292-293. o. A soleci partraszállásra vonatkozóan l. még: *Adam Kaska*: *Nadwislanskie reduity*. Czerniaków, Powisle, Żoliborz. Warszawa, 1971. 62., 67-68., 74-76. o., Żoliborzra pedig a 88. o.; *Bartelski (1976)*: i.m. 213. o. Żoliborzban az

Délután megint bombáztak, egy gépet le is lőttek, de a pilóta spekulált és így későn ugrott ki a gépből és szárnyethalt. Szerette volna a gépet a folyón átvinni, de nem lehetett.

1944. IX. 17-én.

Vasárnap van, a grófi kastély mellett lévő templomban Mise volt.⁴³ Mise után az ezredes úr pár szót szólt a kiűntekhez, főleg nagyon megdicsérte a (III.) zászlóaljunkat. Ebéd után nekiálltam a főzésnek (bableves, paradicsomos burgonya és párolt hús, palacsinta készült vacsorára). Este nagyon nagy tüzéségi tüzet zúdítottak a hídfőállás (a czerniakóvi Visztula–partszakasz) irányába. Sok repülő volt látható, hallható, úgy hogy nem lesz valami gyerekjáték az éjszaka.

1944. IX. 18-án.

Hajnaltól megint riadókészültség, mindent összepakoltunk és lefeküdtünk, de nem történt semmi, telt a nap, meg volt az ebéd. Éppen el akartam menni Hantossal kerékpárt venni, egyszer csak nagy lövöldözésre lettem figyelmes, kimegyek hát rengeteg 4 motoros nehézbombázó volt fölöttünk a levegőben, hát franc rögtön riadó, és a századok kimentek a határba, hogy összeszedjék őket. De hát kiderült, hogy az ejtőernyős nagyon kevés közöttük, majdnem mind lőszer és élelem, ruházat, persze ez mind a felkelőknek jött utánpótlás, de sok a németek kezébe került, úgy maguk a felkelők nagyon keveset kaptak kézbe. A gépek mindjárt eltávoztak, nem is lőttek, olyanok voltak a levegőben, mint az álom, és bizony egyet se tudtak lelőni közülük.

A riadót hamar lefűjták amikor megtudták, hogy nem ejtőernyősök, hanem csak muníció.⁴⁴

1944. IX. 19-én.

Reggel 7-kor keltem, persze végre nyugodtan, nem kellett összevissza kapkodni. A tüzéség egész éjjel nagyon lőtt és még most is lő.⁴⁵ A gépek röpdösnek mint a madarak, de mi nem érünk rá nézni, mert főzünk. Az ebéd húsleves, borjúpörkölt nokedlivel, kávé és almakompót. Ebéd után átmentem a Zsigával a vonalba, mert ott sok alma van, hoztunk is fél zsákkal. De milyen kihalt arra minden. Egy zsidó munkaszolgálatos jött s arról érdeklődött, hogy merre vannak az árkászok, mert nem találja az alakulatát. Mivelhogy jöttek a repülők ő is elbűjt (fedezékeket keresett), mert nagyon lőttek. Aztán mindjárt kértem tőle az igazolványt, de nem volt nála semmi, még dögcédula⁴⁶ se. Közben jött egy szakaszvezető, azzal elment. Szegény úgy meg volt ijedve, hogy nem tudta, hová bújjon. Persze a közben német katonák is lődöztek, így attól félt, hogy majd őtet is agyonlövik. Rengeteg nagy bombázógép jött egészen alacsonyan és géppuskázott, csak úgy fűtültek a golyók mellettünk, de mi csak szedtük az almat, nem törődünk vele. Este 5-kor értünk vissza.

Később jött egy tizedes, jelentette a főhadnagy úrnak, hogy a parancsot végrehajtotta. Hát olyan parancsot kapott, hogy két nőt kellett neki az első vonalba kivinni a Farkas úrnak, persze hálótársnak. Hát ilyen dolgok is megtörténnek. Szegény nők tudták, miért viszik oda őket. A tizedes azt mondja, hogy a

1. Lengyel Hadsereg 2. hadosztálya 6. ezredének 370. Visztulán átkelt katonája úgy harcolt a németekkel, hogy erről a nem is távoli felkelők nem szereztek tudomást. Az a tévhír terjedt el ugyanis, hogy a németek egy *fellázadt magyar honvédegyeséget* számlolnak fel.

43 A wilanóvi királyi kastély mellett lévő templomról van szó.

44 1944. szeptember 18-án kora délutáni órákban Trudsdell ezredes parancsnoksága alatt a 8. amerikai légiflotta három százada (107 négymotoros un. Liberator) repült Varsó fölé, amelyeket amerikai és szovjet vadászok biztosítottak. A gépekről jelentős mennyiségű muníciót dobtak le. Bartelski szerint a ledobott 107 nagyméretű tartályból összesen 15 ért földet a felkelők vonalainak közelében. *Bartelski*: i.m. 208–209. o. A 16 tonna ledobott anyagnak alig 20 százaléka került a felkelők kezébe. V.ö.: *Bartoszeuski*: i.m. 256–257. o.

45 A Czerniakóvra nehezedő német nyomás elől szeptember 19-én a felkelők fokozatosan Mokotówba vonultak vissza, illetve északi irányba menekültek. V.ö.: *Bartoszeuski*: i.m. 259–260. o. A Visztula menti területeken lévő ellenállást a német erők mindenáron fel kívánták számolni. Erre az intenzív német harci cselekményre utalt a napló szerzője.

46 Dögcédula: a katoná személyazonosságát és jelző (fém) adatlap. Leírását l.: *Bak Mihály*: Orvosok-sebesültek. kór-házvonalon a Dontól Dániáig. Bp., 1987. 32. o.

nők először nem akartak menni, de azt mondták nekik, hogy ha nem mennek, akkor átadják őket a németeknek ha ott jobban érzik magukat, és bizony később minden rendben ment. Csináltak egy külön szobát és ott volt a móka. Hát szomorú dolgokat tapasztal az ember esze. Tehát erre lehet otthon is számítani ha valami lesz, mert az orosz katona még szemtelenebb lesz. A mi falunkban Powsineekben minden civil ki van zavarva (a lakásából), de azért mindig van olyan ház, ahol egy-két jó nő itt maradt. Persze azért, mert a katonát szeretik így hiába zavarják el őket, később visszajönnek, és bizony sok baka nem nézi, hogy milyen nők azok, hanem vakon esik neki.

Délután nagyon lőtték a mi falunkat is a repülőgépek, de semmi baj nem történt. Éjjel megint nagyon nagy volt a harci zaj tőlünk 500 méterre, és bizony nem nagyon lehetett aludni. Pont éjfélkor megszólalt a telefon és megint fel kellett öltözni, de hogy mire azt nem tudom, mert nem volt semmi se. Beszerelték a rádió hangszórót, úgy hogy most már hangos a lakás, mert szól a rádió.

1944. IX. 20-án.

Reggel megint későn keltem fel, de semmi különös nem történt. Jött egy csapatcsendőr hogy látott mákot és kell-e, hát elmentem és elhoztam. Estére már abból volt vacsora: mákos tészta bableves. Ebédre pedig húsleves és natúrselet, krumplipüré savanyú uborkával és almakompót. Egész nap nagyon nagy volt a légi tevékenység. Ma küldött haza pénzt Juhász Pál örv. (ezető), Hantos tiz. (edes) és én. Egész délután néztem, hogy a civilek hogy tolnak ki a csapatcsendőrökkel. Ő (a csendőr) elment a falu egyik szélére, a másik felén meg (a lakosok) lejöttek (visszajöttek). Hát kellemetlen, amikor valakit kizárnak saját lakásából, biztos, hogy erőszakos a nép amikor látja, hogy ott a lakása (üresen).

Finomán szól a gramfon meg a rádió, nem unatkozunk egyáltalán. Este hazaküldtem még 60 pengőt, igaz hogy három csekken, de ez nem baj.

1944. IX. 21-én.

6-kor keltem fel, rendbe hoztam mindent és nekiálltam a főzésnek. Az ebéd megint borjúpörkölt és nokedli, húsleves, de ezt a konyháról hoztam, utána bundás alma. Ebéd után kimentem megint az első vonalba kocsival almáért. Volt velünk egy gh-s (gazdasági hivatalbeli) is, bizony meglátszott rajta, hogy irodán van, mert nem mert az úton menni, mindig az árok fenekén mászkált, meg a futóárókban, azt mondta, hogy ott a legbiztosabb. Hát abban igaza volt, mert bizony délelőtt a csapatcsendőrök kint voltak Wilanówban a falu kiürítését folytatni és megaknázták őket az oroszok, de egynek se történt baja. Délután is így jártak. Hát most német parancsnok alatt magyar katonáknak kell a falut kiüríteni.⁴⁷ Hoztunk egy zsák almát, meg egy kosár paradicsomot, mást nem találtunk. Vacsora krumplipüré, sült hús.

Powsinek, 1944. IX. 22-én.

6-kor ébresztő, utána foglalkozás, jobban mondva a századoknak, de azok is csak árkot ásnak bent Varsó mellett, mert onnét várják a támadást. Egész délelőtt olvastam és később főzni keztem az

47 A felkelés idején a fővárosba való be- és kiutazás ellenőrzésére, illetve felkelők „hermetikusan” elzárása érdekében a környező községeket a németek kiürítették. Néhány esetben ez a hálátlan feladat a magyar egységekre hárult. Powsinek falut az 52. gyalogezred III. zászlóaljának egyik szakasza üritette ki. „... parancsot kaptunk, hogy üritsük ki a községet, azaz üzzük el a lakosságot. Előre sejtettük – írta visszaemlékezésében Tóth Gáspár tartalékos zászlós, szakaszparancsnok –, hogy ez nem fog sikerülni. Egyrészt azért, mert a lengyel lakosság nem veszi komolyan az ilyen irányú fölhívásunkat, másrészt azért, mert a magunk részéről nem vagyunk hajlandóak erélyesebb intézkedésre. Valóban így is történt, a lengyel lakosság mosolyogva fogadta fölhívásunkat, jól tudták, hogy a német parancsnokságtól eredő intézkedésről van szó. Csodálkozva kérdezték, hogy csak nem gondoljuk komolyan a dolgot? Egyáltalán hová menjének? Hiábavalónak bizonyult figyelmeztetésünk is, hogy ha nekünk nem fogadnak szót, jönnek a németek és ők kíméletlenül végre fogják hajtani a falu kiürítését.

Végül is a sok alkudozás és mérlegelés után megállapodtunk abban, hogy a házakból vonuljanak ki, s ahogy mi tovább haladunk az utcasoron, utánunk már azt csinálhatnak amit akarnak, azaz visszatérhetnek házaikba. Ők is, mi is, naivul azt hittük, hogy ezzel a «kecske is jóllakik és a káposzta is megmarad» – megoldással elintéztetnek vehetjük az ügyet. Dehát mindez megint hamarosan a németek tudomására jutott, s ők aztán intézkedtek. Hátravontak bennünket kb. 15 km-re Piasecznóba, majd egy hét múlva megint visszavezényelték alakulatainkat Powsinek területére. A község helyén üszkös romokat találtunk, a lakosság elmenekült. Néhányan felégetett otthonuk romjai felett sírdólgáltak. Vigasztalásul csak annyit tudtunk mondani: «ettől féltettünk benneteket.» Tóth: i.m.

ebédet, ami burgonyaleves volt párolt marhahússal és almakompót. Ebéd után Hantos és Zsiga elmentek Varsóba kerékpárral egy hegedűvonóért, meg is hozták. Én meg levelet írtam, este felé tésztát főztem, amire mák került. Délután megint riadókészültség van elrendelve, mert az oroszok át akarnak törni. Este megjött a posta, Kassaiéktól kaptam egy lapot és a feleségemtől egy levelet, melyben írja, hogy apósom is megkapta a behívóját Biatorbágyra. A rádióban megint légiveszély, úgy hogy a híreket ma este se tudjuk meghallgatni. Egész éjjel nem tudtam rendesen aludni, mert hát megint riadókészültség van és bakancsban kellett aludni.

Powsinek, 1944. IX. 23-án.

1/4 6-kor ébresztő, mert a gazdám Piasecznoba megy a hadosztályhoz, mert 9-kor az alakulatok távbeszélő parancsnokainak érkekezlet⁴⁸ lesz. Ezt az időt kihasználva Zentaival és a Takácsal elmentem a kastélyhoz körülnézni, meg szerettem volna nézni a képtárat,⁴⁹ mert nagyon értékes képtár van ebben a kastélyban. De nem engedtek (be), mert külön őrség volt kiállítva, szigorúan meg lett hagyva, hogy senki nem léphet be. Mi egy pár felvételt csináltunk a kastély udvaron, mert bizony nagyon rendes hely, egy teljes filmet elfényképeztem. Holnap el is küldöm előhívatni, hogy baja ne legyen és mihamarább lássuk a felvételt. Egy német katona is velünk volt, akivel elbeszélgettem. Azt mondta, hogy a háborút meg kell nyerni, még hozzá pár hónapon belül, és vége is lesz az egész mókának. Ebéd 1/2 1-kor húsleves, babfőzelék párolt marhahússal. Egész délután lógtam, mert nem volt mit csinálni. Egy pár civil belégett a faluba, de a csapatcsendőrök kikergették (őket). Ma megint volt egy szomorú hír, leadtuk a kocsit, de most mi lesz a gyűjtött holmival, azt nem tudom.

Powsinek, 1944. IX. 24-én.

7-kor keltem fel, egy kicsit elaludtam, mert a gazdámnak korábban kellett volna az irodába átmenni. Na de később olyan zenés ébresztő volt, hogy minden mozgott. Ugyanis 1/2 8-kor stukák jelentek meg Varsó felett és kezdtek bombázni,⁵⁰ de még be sem fejezték, már ott voltak az orosz gépek, de a németek elhúzódtak egy pár kivételével. Ezek aztán fent a levegőben egymást géppuskázták, éppen a mi falunk felett. Nagyon sok szilánk potyogott szana-széjjel, majd jöttek bombázógépek is. Az egyik találatot kapott, de még vissza tudott menni. Tele volt az égajla vattacsomagokkal amint a légvédelem lőtte a gépeket, de bizony meglógtak mind. A légitámadás után elkezdtek a Hitler Kuttyák ugatni, akik együtt lőttek a tűzérséggel. Mozgott minden, nem tudtuk elképzelni, hogy mi van, éppen vasárnap kezdenek ilyen csúnya munkába, ami egészen délig tartott. Az ebéd zöldségleves, petrezselymes burgonya dinszelt hússal és bundás alma.

Ebéd után kerékpároztam egy keveset a réten, majd nekiálltam lapot írni kint a szalmakazal tetején. Onnan néztem Varsót, azt a helyet, ahol délelőt azok a nagy harcok voltak. Hát bizony minden égett, az egész vonalon minden egy romhalmaz. Nagyon jött a nép kifelé, úgy látszik a németek jobban engedik őket kifelé, mert idáig nem volt szabad közlekedni.⁵¹

Hát délután elnéztem, hogy ebbe a faluba is hogy jönnek vissza a civilek, belógtak, pedig nem volt szabad. A csapatcsendőrök ellenére sokan belógtak, főleg a nők, akiknek már volt itt katonaismerősük.

Megjött a postás, de nem hozott postát, mert a gépet megint lelőtték a szlovákok.

Volt itt egy német százados és egy hadnagy, összeírtak mindent és azt mondták, hogy jövő hónap 5-én le leszünk váltva. Hát erre kíváncsi vagyok nagyon.

Powsinek. 1944. IX. 25-én.

Reggel 4-kor befutott a vonat, hozta a fölösleges csomagot. Jól megáztak a rakodó emberek, mert egész éjjel esett az eső.

48 A napló szerzőjének „gazdáját”, rendfokozatát, beosztását –ezideig – nem tudtuk kideríteni.

49 A wílanówi királyi kastély nagyhirű gyűjteményéről van szó.

50 Mokotów városnegyed Aleja Niepodleglosci nevű főutcájában lévő lengyel állások felszámolására szeptember 24-én a német légiő koncentrált bombatámadást hajtott végre. V.ö.: *Bartoszeuski* i.m. 282. o.

51 A meneküléssel kapcsolatban: *Bartoszeuski* i.m. 285. o.

6-kor keltünk fel, mert ma nagy munka lesz a rovincsolással, hiszen az egyik kocsit le fogjuk adni meg a lovakat is, nem tudom hogy fogunk elférni egy kocsin.

Nagyon nagy támadás volt a felkelők ellen,⁵² egész nap nyomták őket, de nem nagyon mentek vissza, mert a fegyverropogás tőlünk 2 kilométerről, nagyon közelről hallatszik és nem szűnik semmit sem. Egész nap esik az eső, de a harc folyik tovább a rendes vágányba. Este sokáig fent voltam, olvastam, szólt a rádió. Az éjjel csendben telt el, nem volt semmi említésre való dolog.

Powsinek. 1944. IX. 26-án, Kedd

Reggel 3/4 7-kor keltem fel. Nagyon nagy piszok volt minden szobában, neki is álltam a takarításnak, ami volt bőven, mert tegnap volt az anyagrovincsolás. Sok ember volt bent a szobákban és nagy piszkot csináltak. Ma megint nagy harc volt a felkelőkkel, akik nem akarnak megpuhulni. Most már este van és éppen indult rájuk a tüzérségi tűz, ami elég sokáig tartott. Ebéd bableves, burgonyafőzelék párolt hússal, a vacsora pedig volt zöldszéges burgonya, pörkölt és krémes, ami szintén nagyon finom volt.

Powsinek. 1944. IX. 27-én, Szerda.

Reggel zenére ébredtünk, most jó lesz egy darabig, mert már bizony rendes villany rádióknak van. Valahonnan Varsóból hozták a 7. századbeli emberek. Legalább tudjuk nagyjából hogy mi újság. Sajnos a rádió nem valami jól beszél, mert azt halljuk, hogy nagyon mennek be az oroszok Magyarországra. És mi még mindig itt vagyunk kint, hát ez nem valami kellemes dolog. Egész nap eseménytelenül ment el. Úgy hogy egész nap csak olvastam., Ebéd után lefeküdtem egy kicsit, de nem tudtam aludni. Később jött egy ember, hogy a falu alsó végét veretik aknavetőkkel, két ember meg is sebesült. Utána a tüzérséget kezdték löni a túloldalról, de nem jó helyre lőnek sohasé. A postásunk bent volt a hadosztálynál, de bizony nem volt semmi, bár megint jött gép. Hát ennyire törődnek velünk, ami bizony szomorú dolog.

Nagyon szép műsor volt délután, az volt a napi foglalkozásom, hogy rádiót hallgattam. Este korán lefeküdtem, de nem tudtam egész éjjel aludni, már régen nem volt ilyen rossz éjszakám.

Powsinek. 1944. IX. 28-án, Csütörtök.

6-kor ébresztő, de csak hétkor keltem fel. Egész délelőt eseménytelen, igaz megjött a posta, de kevés levél érkezett, egy hete a postánk elveszett, ami nagyon szomorú, mert bizony már három napi posta hiányzik, persze elégett megint. Ebéd húsleves, pörkölt nokedlivel. Ebéd után elmentünk a wilanóvi templomba gyönni, majd később megáldozni, úgy hogy a nap ezzel telt el végig, persze kötelező volt. A rádió szerint Makóban vannak az oroszok és irány Szeged. Hát szomorú híreket lehet hallani, és mi még mindig itt vagyunk. De már sok német katona kering erre, úgy látszik kezdik a váltást, persze ezek mind tűzerek. Új ruhában vannak, nem úgy mint mi. Gazdáink elmentek este kátyázni, 12 óraker jöttek haza, nagyon jó kedvük volt. A Zsigának fel kellett kelni és hegedülni 1/2 2-ig.

Powsinek. 1944. IX. 29-én, Péntek.

Reggel 7-kor keltem fel. Amióta ebben a faluban vagyunk, minden reggel tejeskávé van, még vacsorára is van tej, annyi amennyit akarunk. A szabóknál voltam az ingemet megvarrni. Utána nekiálltunk, hogy a legyeket kihajtsuk a lakásból. Úgy is volt, behajtottuk a speizba. Hoztunk fel szalmát, amit Hantos bevitt a speizba és meggyújtotta(ezt követően a napló szerzője hosszasan ismertette, hogy a tűz, illetve a füst miatt milyen sérüléseket szenvedtek a közelben tartózkodók).

Délután voltam egy kicsit kerékpározni, mert nem jó mindig bent lenni a szobában. Beszélgettem a pucerral (tisztiszolgálóval), hát szegény gyerek nagyon le van rongyolódva, már ideje volna hazamenni.

⁵² Szeptember 24–27 között Varsó központjában, a Królikarnia elnevezésű kastélypark területén kialakult helyzetre, illetve a Powsinekhez 3–4 km-re levő Woronicz utcában folyó harc cselekményekre utalt a napló szerzője. V.ö.: *Bartoszewski* i.m. 285–286. o.

Ezután elmentem egy kicsit fodbalozni, de nem sokáig, mert főzni kellett a vacsorát, ami petrezselymes burgonya, sült disznómáj és utána tej volt a vacsora. Nagyon jó műsor volt a rádióban, a hírek ma kedvezőek. Úgy látszik sikerül megállítani az oroszot egy kicsit.

Powsinek. 1944. IX. 30-án, Szombat.

Reggeli után Zsigával átmentem a szomszéd községbe, Powsinba. Vettünk tojást, 14 darabot 140 cigarettáért és 4 vitamin cukorért. Nagyon kellett a tojás, így kénytelenek voltunk ezt megtenni. De volt is délben már fasírozott, amiért már megérte elcserélni a cigarettát. Estére krumplipüré, fasírozott és palacsinta almával, ez meg pláne finom dolog. Ebéd után megint kimentem a vonalba almáért. Nagyon sokat csavarogtam kint a Zsigával, úgy hogy kaptunk egy kis aknatüzet, de nem történt semmi, majdnem az ezredes úr kezébe szaladtunk, aki német tisztekkel volt kint a vonalat megvizsgálni. A nagy gazba lefeküdtünk, így elmentek mellettünk. Hoztunk egy zsák almát, amiből már vacsorára a palacsintába is tettünk.

Nagyon nagy tűzérési tűz zúdult az orosz állásokra. Ma megint belöttek a faluba ágyúval a ruszók, ez úgy látszik napirenden lesz ezután.

Powsinek. 1944. X. 1-jén, Vasárnap.

Későn keltünk fel, hisz ünnepet tartunk ma, na de később nagy munkába kezdtünk, mert a főzés ma nagy gond. Húsleveset a konyháról hoztunk, ott olyan finom levesek készülnek, hogy olyat még otthon se készítenek. Mi meg csináltunk krumplipürét és kirántott disznóhúst, hozzá savanyú uborka volt és Hantos sülttortát, ami bizony nagyon finom volt. Ebéd után egy kicsit lefeküdtem, de nem tudtam aludni, így kimentem kerékpározni, egész délután szaladgáltam.

Egy szomorú látvány is elém tárult. Hátral a kertek mögött mentem, velem szemben jött négy fiatal nő, akik saját házukba akartak bemenni. Az egyik csapatcsendőr be is engedte, de a másik azt mondta, hogy nem szabad, ezek meg persze mentek. Az egyik nagylegény őrzető úr az egyik nőt majdnem fellökte, hogy nem szabad, hogy miért mennek, és kezdett káromkodni, hogy seggbe rúgja ha nem távozik. Hát nagyon fáj a szívem, hogy magyar katona így tud cselekedni. Vissza is mentek a nők, még sírt is az egyik, bizony szomorú dolgok történnek, de nem a baka az oka, hanem a felettese, mert hisz ők is parancsot kapnak, hogy mit nem szabad, és ezt be kell tartani, persze nem így mint ez a vad-disznó csinálta.

Este az urak a százados úrnál voltak vacsorán, úgy hogy nem volt este semmi dolgunk, sőt nekiálltam olvasni.

Powsinek. 1944. X. 2-án, Hétfő.

Az éjjel 1 órával hátra kellett húzni az órát. most jól jártunk, mert tovább lehetett aludni. Korán keltünk, mert a főhadnagy úr kórházba ment.

Tegnap 3 embert letartóztattak a huszárszáznál, mert be voltak rúgva és valami pajtát felgyújtottak. Volt is kellemetlenség belőle, már éjjel Szendei hadnagy úrnak kellett elmenni értük Piasecznóba. Holnap lesz a tárgyalás, a hadbíró kijön az ezredhez, hát majd meglátjuk, hogy mi lesz délelőtt. Megint nagy légyirtás volt, mert rengeteg a légy. Az ebéd húsleves, pörkölt disznóhúsból, hozzá nokedli, amittől délután egy kicsit rosszul voltam, de semmi az egész. Kicsit zsíros volt és megülte a gyomrom. Egész délután nem volt semmi dolgom, csak olvastam és írtam.

Egy ember az aknavető szakasznál puskapucolás közben megint átlötte a lábát, kórházba szállították. Este sokáig olvastam és hallgattam a rádiót.

Powsinek. 1944. X. 3-án, Kedd.

3/4 7-kor volt ma ébresztő. Ma mosás, szépen eltelt a délelőtt. Ebéd húsleves, babfőzelék, sült malacpecsenye és almakompót volt.

Tegnap elfogtak egy orosz járőrt, aki 12 emberből állt. Elszedtek tőlük 10 géppisztolyt és 2 golyószórót. Gumicsónakkal jöttek át a folyón, de szerencsére sikerült nekik jó helyen kikötni, ahol mindjárt várták őket a mieink. Az volt a feladatuk, hogy felderítsék, merre van a tüzérségünk, mert nagyon jól lőnek. Később még egy járőr is partra szállt, de ezeket nem sikerült elfogni, valahová a front mögé jöttek hátra, de nem fognak sokáig virágozni.

Az ezredes úr ma volt itt szemlét tartani, úgy volt, hogy a vezérőrnagy úr is jön, de oszt később telefonált, hogy nem jön. Egész nap esik az eső, nem lehet kimenni a lakásból sehová se.

Mostani hírek szerint 10-én jönnek csak a németek felváltani bennünket, úgy hogy nem lehet tudni mikor rakodunk.

A tárgyalás az ezrednél megvolt, a főhadnagy úr már haza jött, de még nem tudom, hogy mi volt az eredmény a lopással kapcsolatban. Este 8-kor riadókészültség, mert a II. zlj-nál (zászlóaljnál) áttörési kísérletet hajtanak végre az oroszok, de most mi nem megyünk sehová. Nem tudom, hogy a gazdám hol volt, csak 11-kor jött haza. Mi már bent aludtunk a szobában, a többiek meg szegények mind kint csavarogtak (járőröztek) pedig esett az eső is.

A riadókészültség tart tovább, de amikor az urak lefeküdtek, mi is rendesen levetkőzöttünk, és nyugodtan aludtunk, pedig dörögtek az ágyúk.

Powsinek. 1944. X. 4-én, Szerda

Reggeli után elmentünk Powsinba tojásért, hoztunk is 12 darabot, aminek 80 db. cigaretta volt az ára. Lehet venni mindenütt, csak cigarettát kell keríteni, ezért van minden az égvilágon.

Ebéd húsleves, burgonyafőzelék párolt hússal. Ebéd után mindjárt nekifogtunk a főzésnek-sütésnek, vacsorára húslevest, krumplipürét, kirántott húst, fekete kávé, almakompótot meg krémet adtunk. Persze volt még három vendég, Somosi százados úr, Kádár főhadnagy úr és Szendei hadnagy úr.

A II. zászlóaljhoz 1 század erősítés ment ki, mert még mindig számítanak az átkelési kísérlettel, szegény gyerekek, mentek, pedig esett az eső. Aztán még egy század kiment.

Nagyon lőnek az egész vonalon, szólnak a géppuskák, pedig ezek eddig mindig hallgattak. Úgy látszik, hogy most próbálnak valamit (az oroszok) mielőtt mi elmegyünk haza, pedig addig várhatnának.

Powsinek. 1944. X. 5-én, Csütörtök.

Sokáig aludtam, mert későn fekdüdtünk az este. Az éjjel simán telt el, nem történt semmi említésre méltó esemény. Nyolc századunk kint van a II. zászlóaljnál tartalékban, ezek kint maradnak mindig.

Állítólag 9-én megyünk rakodni, nem tudom mi igaz belőle, majd meglátom. Egész nap nem volt semmi dolgunk, mert az urak nem itthon ettek, hanem vendégségben voltak a százados úrnál.

Megjött a posta, de nagyon szomorú voltam, mert nem kaptam semmi jó postát. Kellene volna kapni egy talicska lapot és bizony nem kaptam csak 7-et, ami a legfontosabb, hogy a feleségentől csak egyet, hát nagyon el voltam szomorodva.

Powsinek. 1944. X. 6-án, Péntek.

Reggel minden rendben ment. Megfőztük az ebédet, utána én kimentem a völgyivel a vonalba al-máért. Sokáig csavarogtunk, míg egészen a víz partján találtunk, az igaz, hogy nagyon aknáztak, egészen mellettünk csapódtak le. De nem történt semmi bajunk, úgy hogy iparkodtunk is, hogy minél hamarabb kikerüljünk a tűzzel tartott területről. Már a mellettünk lévő házba is becsapott egy akna, szétvitte az egész tetőt. Sok német katona jött már a leváltásunkra. Lassan szállingóznak. Már a vezetőket is kiépítették, a vonalban a tiszték mindent átvettek. Majd egy éjjel váratlanul elfoglalják állásainkat és mi meg megyünk haza. Hoztam egy egész zsák almát. Vacsora után fürödni kezdtem, egyszer csak megszólalt a telefon, persze megint riadó és menet ki a vonalba, ahová éjjel 1 órakor értünk el, de nem volt semmi különös egy kis géppuskázáson és aknatűzön kívül. Egy házban ülve aludtunk teljes felszerelésben, nem volt valami kellemes éjszaka.

Hát az egész móka azért volt, mert az orosz foglyok, akiket a napokban fogtak el azt mondták, hogy valamelyik éjjel hidat akarnak venni és át akarnak kelni a mi oldalunkra. Erre persze a vezetőség egy kicsit berezelt, erre föl minket zavartak ki, a III. zászlóaljat, mert ebben bíztak meg még legjobban, mert ezek mind lakli gyerekek. Az éjszaka nagyon gyatrán telt el, reggel nagyon el voltam fáradva.

Powsinek. 1944. X. 7-én.

6-kor kezdtünk megint készülödni és menet vissza Powsinekbé. A gyaloglás már nagyon rosszul esett, de hát hiába, menni kell. 9-kor megint jó szálláson voltunk és megkezdtük a szétrámolást. Persze mi már tegnap azt hittük, hogy vagonírozni megyünk, de csúsztunk egy napot. Most aztán neki az ebéd főzésnek, hogy időben, meglegyen és hogy utána aludni lehessen, mert nagyon elkel egy kis pihenés. Le is feküdtem, de nem tudtam aludni. Este voltam a távbeszélő szakasznál. Az ott lévő német katonákkal sokáig beszélgettem, nagyon ízlik nekik a magyar koszt. Azt mondják, hogy az ő szakácsuk nem főz ilyen jól, mint a miénk. 9-kor lefeküdtem, de már 11-kor megint riadó. Az egész zászlóalj 1/2 óra múlva úton van, ez az a hely ahol tegnap is voltunk, már megint megpróbálják az áttörést. Éjjel 1 óra-kor értünk be a vonalba, ott a II. zászlóaljparancsnokság mellett szállásoltunk el. Egy házaspárt kellett éjjel kilakoltatni...felmentek a padlásra aludni. A Hantos meg én szintén ott aludtunk mert máshol nem volt hely. Nagyon hideg volt, persze se pokróc, se sátorlap nem volt nálam. Az éjjel elfogtak két lengyel, az oroszoktól jöttek át gumicsónakkal, persze többi az meglógott. A kettőnél géppisztoly volt és lengyel egyenruhában voltak. Reggel visszaindultunk a kiindulási pontunkra, persze a németek elfoglalták a szállásunkat, de mi kilakoltattuk őket.

Powsinek. 1944. X. 8-án, Vasárnap.

(...) Délig takarítottunk és mosakodtunk, a többiek elmentek Misére. Ebéd: húsleves, burgonyafőzelék párolt hússal és uborka. Délután lefeküdtem aludni, de nem tudtam mert zörögtek a németek a kocsikkal, hozták a zabot, hát azt hiszem most már kicsinként meg lesz a leváltás. Hallgatjuk a rádiót, de bizony egész nap riadó van otthon, meg légiveszély, meg légiveszély. Igaz, hogy itt is van egy kis légi tevékenység, de már megszoktuk. Estére palacsintát sütöttünk, ami bizony keserves volt, mert rozslisztet kaptunk és nagyon ragadt. Valahogy sikerült párat megcsinálni, úgy hogy nem volt semmi baj. Este korán lefeküdtem, hogy minél többet tudjak aludni, mert már két éjjel nem aludtam semmit. Az éjszaka eseménytelenül telt, úgy, hogy reggelig aludhattunk.

Powsinek. 1944. X. 9-én.

Sokáig aludtam, hisz egész délelőtt nem volt semmi munkám, aludtam és újságot olvastam mert nem kellett ebédet főzni.

Nagyon rossz hírek hangzanak el a rádióban, úgy látszik, hogy otthon nagyon szorul a kapca.

A németek sok szemet hoztak délután, úgy látszik ők sokáig akarnak itt maradni, mert nagyon be-rendezkedtek. Mindenkin új ruha, új fegyverek, ezek mind hazulról jöttek ide. Még nem is voltak katonák, most kapnak két hét kiképzést, és leváltanak minket. Este ki kellett a lakásból hurcolkodni, mert a hadnagy úr ment a szobánkba aludni, mert a főhadnagy úr valamiben spekulált, úgy látszik nőt akart ide hozatni, de ez később nem sikerült, mert egyedül jött haza és lefeküdt.

Powsinek. 1944. X. 10-én, Kedd.

7-kor keltünk fel. Jó hideg szobában aludtunk, rendbe hoztuk a szobánkat, mert nagyon nagy piszok volt benne. Majd később kiolvastam egy könyvet, ebéd után átmentem a szakaszhoz egy kicsit beszélgetni, aztán egész délután olvastam. Estére sütöttem vajban krumplit. Az urak elmentek a Szamosi szádós úrhoz kártyázni.

Powsinek. 1944. X. 11-én, Szerda.

Egész délelőtt lógás, a hangulat otthoni, vagyis mindenki szeretne már otthon lenni. Ebéd megint a konyháról, de csináltunk hozzá natúrseletet. Ebéd után kimentem a vonalba, hoztam almát. Volt egy kis incidens az őrmesterrel, na de később ráijesztettem egy kicsit és abba maradt minden. Hoztunk egy zsák almát. Este sokáig rádióztam, nagyon fáj a nyakam, van rajta egy mérges pattanás. 10-kor jött haza a gazdám, kártyázni volt.

Powsinek. 1944. X. 12-én, Csütörtök.

Reggel 1/2 6-kor keltünk fel, mert reggel 1/2 7-kor tisztí gyűlés, ahol a hazamenetelt tárgyalták meg, persze kimondták parancsban, a szajrét el kell dobálni, de hát ebből se lesz semmi. Egész nap lógás és pakolás, mert holnap megyünk rakodni. Állítólag 20 kilométert kell gyalogolni, hát az nem sok, még 60-at is megyek, csak tudjam, hogy megyünk (haza). Este megint tisztí gyűlés, úgy látszik, hogy a rakodást és a menetet intézik. Nagyon sokat vacakolnak a szajréval, senkinek sem szabad vinni semmit se, persze megint csak az uraknak (lehet), a századosunknak van egy egész kocsi. Hát szomorú dolog történt este 9-kor, a rakodást lefűjták és bizonytalan időre elhalasztották, ami bizony nem a legjobb hangulatba hozott engem se, de az urakat se. Este olyan mulatást csaptak, hogy minden poharat összeszűrték. A gazdám egész éjjel 2 óráig mulatott, vodkát ittak, nekem is adtak, de bizony nem ízlett. A Zsiga muzsikált.

Powsinek. 1944. X. 13-án, Péntek.

Nagyon nehezen keltem fel, mert éjjel későn feküdtem le. A gazdám csak 11-kor kelt fel, azt mondta, hogy nem dolgozik máma. Mivel így kitoltak velük az okosok, na de és sem főztem semmit délre, egész délelőtt csak lógtam, mászkáltam. Ebéd után a Hantos elintézte a nyakamat, kinyomta a nagy pattanást és jól lekötötte a fejem. Egész nap riadó volt a rádióban, nagyon szomorú dolgok történtek otthon. Estére csináltunk natúrszeletet burgonyapürével. Jött az ezredes úr megvizsgálni a népet, hogy tulajdonképpen miért volt a tegnapi visszamondás. Hát az volt a baj, hogy a németek, akik minket leváltottak volna, be lettek vetve Magyarországon, és így mi most még 6-8 napig visszamaradunk. Hát nagyon kíváncsi vagyok, hogy megint hogy fognak bennünket behúzni... bizony nagyon el voltunk kenődve valahányan, de még a tiszték is. Nagy írást rendeztem, ezen a napon csak a feleségemnek megírtam 7 lapot, amit még sohasem csináltam, de jobb ha írok, és nem gondolok arra, hogy mi is a helyzet, mert az nagyon elszomorít.

Powsinek. 1944. X. 14-én, Szombat.

Korán reggel a főhadnagy úr csinált ébresztőt, mert bizony valahogy éjjel egy helyes kislányt csempészett be a lakásba, úgy hogy nem is tudtuk. Szép fiatal kislány volt, itt reggelizett és utána elment, az öreg elkísérte. 8 órakor egymás után valami 8-10 hullámban jöttek az orosz bombázók. Itt nálunk nem bombáztak, hanem tölünk 1-2 kilométerre. Nagyon nyuny (?) munkát végeztek, 1 óra hosszat állandóan bombáztak azt a vidéket, utána megindult a páncélos csata. Mozgott minden a környéken. Ma reggel a 7. század kiment a vonalba. Más esemény nem volt.

Powsinek. 1944. X. 15-én, vasárnap.

Teréz, vagyis a feleségemnek a névnapja. Reggel kerékpárral elmentem Piasecznoba a Kincses Pistával. A fényképészhez vittem egy tekerics filmet, amit a kurvájánál csináltam. Hát az igaz, hogy Pista nagyon barátságos volt, mert még finom ebédet is kaptam nála, még hozzá húslevest és finom fasírozottat zöldséges burgonyával, utána vodka volt, abból nem ittam, mert nem szeretem. Két nő is volt az ebédnél, az egyik a Pista kedvese, a másik meg az őrmester nője, aki korábban az angol konzulnál dolgozott. A konzult elvitték a németek, a titkárnő meg maradt.

3 órakor indultam vissza, Bática őrzető volt velem. Hát amikor visszaértem, szomorú dolog történt. A fiúk azzal fogadtak, hogy Horthy szöveget intézet a nemzethez, hogy fegyverszünetről tárgyalnak, hogy minden ellenségeskedés megszűnt, ez nagyon lesújtotta a németeket. Azt várjuk, hogy mi lesz velünk. Este 8-kor a németek teljes riadókészültségben érkeztek, jöttek a mi tisztjeink is, hogy a fegyverzetet és a lőszeret is leadni. Hát nagyon szomorú dolog, hogy így bánnak velünk. Leszerelték a híradó anyagot is, most már semmink sincsen. Várunk a fejleményekre. Na végre 10 óra után már mint lefegyverzett hadsereg elindultunk. Hát még egy ilyen dolog nem történt a magyar történelemben. Varsón keresztül menve láttuk, hogy minden hogy össze van löve, a házak kiégve. Nagyon csúnya dolgokat láttunk. Egész éjjel meneteltünk, körülbelül 4-kor értük el Piaszu (Piaszów?) várost. Itt kaptuk a hírt, hogy vissza kell menni a fegyverekért és a lőszerért. Hát az emberből egész bolondot kell

csinálni nekik, ha már egyszer elvették a fegyvert, hát tartanak meg maguknak. Milyen szégyen, amit most hoztak ránk.

Piaszu (Piasztów) 1944. X. 16-án, Hétfő.

Hát egész éjjel meneteltünk, és amikor ide értünk, hát sehol egy üres lakás. Sok civil menekült van, akik Varsóból menekültek. Szállásunk nem volt, hanem (két olvashatatlan szó – L. I.) a kocsit visszament a puskákért és a műszaki anyagért. Úgy, hogy újra lesz puskánk. Egész délelőtt hallgattuk a rádiót, hát nagyon reménytelen hírek jönnek. Horthyt már árulónak tartják, pedig az talán tudja, hogy mit csinál. Szálasi lett a fejes, hát szomorú dolog. Állítólag megyünk tovább, valami másik községbe. Állítólag ott fogjuk megvárni a bevagonyozást. Délelőtt egy keveset aludtam, de persze kint a szabadban. Ebéd után a gazdám is lefeküdt aludni. Estére megjöttek a fegyverek és megyünk tovább. Arról, hogy a fronton mi van, nem mondott semmit a rádió. Ma délután 4-kor riadó, majd megyünk tovább Runtowon⁵³ keresztül, ahol már mindent lehet kapni, de nagy a drágaság. Nagyobb részt csak cigaretteért lehet vásárolni, mert ez a legfontosabb a civil népnek. Az egész úton a kocsin ültem, Runtowot bombázták, az ablakok mind kipotyogtak a légnyomástól és a közeli bombázástól.

Késő este egy német telepes tanyavilágba érkezünk, egy szellős pajtában aludtunk. Az éjszaka nem valami kellemes volt, de hát ezek a dicső németek nem adtak szállást.

1944. X. 17-én.

Nagyon gyatra, szegény lengyel házban voltunk a hadnagy úrral, de hát mégis fedél alatt voltunk. Az ebédet a gazdám a százados úrnál ette (ez a következő este akkor) történt, hogy bevittem egy alumínium tányérban a levest, ami nem volt megfelelő (a százados úr kérdőre vont) hogy miért nem hozom porcelán tányérban. A gazdám nem szólt semmit, de a százados úrnak nem tetszett a főleg, de fog ő még enni fatányérból is. Délután 4-kor riadó és menet tovább. Nagyon rossz utakon mentünk, úgy hogy a kocsit lemaradt. Hát a berakodásból Visztula part lett. Nem tudom tulajdonképpen, hogy mit akarnak tőlünk a németek. Állítólag az van, hogy tárgyalások folynak a hazamenetelről, de addig dolgozni kell.

Nagyon gyatra volt a menet, mert sötét volt és egy nagy erdőn mentünk keresztül. Az út mentén nagyon sok ház volt felégetve, állítólag a felkelők miatt gyújtották fel a németek. Nagy gürcölés után megérkezett a 8. és a 9. század, de a többi lemaradt, mert a sötétben eltévedtek. Én a gazdámval jöttem, volt mit cipelni abban a nagy homokban. Éjjel (reggel) hat órakerék értünk be egy faluba, és most megint semmi szerelvény nem volt nálunk, ahogy voltunk lefeküdtünk egy pajtában, ahol bizony ismét hideg volt. Ennek ellenére reggelig jól elaludtam, a szalmába bújtam és nem fáztam. 7-kor ébresztő.

1944. X. 18-án.

Riadó és menet tovább, de most már rátértünk egy műútra és azon megyünk egészen 11 óráig, a menet cél eléréséig. Utoljára tegnap este ettem, na de most megint nagy a bajom, mert nincs sehol szállás, a németek vannak mindenhol elszállásolva, úgy hogy most is sátorban kell majd aludni. Aztán jött a százados úr és hozta a hírt, hogy irány a bunker, mert ott leszünk elszállásolva. Hát be is mentek takarítani, mert előttünk istállóként használták a németek, de azt gondolták, hogy nekünk az is jó lesz. A bunker fele lőfertőtlenítő volt... 3 ember megégett bent, mert gyertyát gyújtott és a levegő meggyulladt. Én mégis inkább csináltam egy sátrat és a gazdámval együtt ott aludtam. Éjjel volt egy kis eső ami megzavarta az álmunkat, de hát a sátor nem ázott be. Így szépen elmúlt az éjszaka.

⁵³ Valószínűleg a Piasztów községgel határos Pruszków helységről lehet szó. Ennek ellentmond Tóth Gáspár visszaemlékezése. Tóth zászlós emlékezete szerint a lefegyverzés után az ezredet Modlinba irányították „... ott egy öreg erdőben szállásoltak el bennünket, csupasz betonpadlón feküdtünk. napközben tankcsapdákat ásattak velünk Kb. egy hét múlva, amikor idehaza Szálasi került hatalomra, visszaküldtek bennünket előző helyünkre: Varsó déli körzetébe, Powsinek faluba.” *Tóth: i. m.*

1944. X. 19-én.

Reggel későn keltünk fel, egész nap esett az eső. Ebédet már a 7- századnál adtak, ami nem volt a legfinomabb, de hát minden hiába, úgys azon a konyhán eszek, ahol a legjobb a koszt. Ebéd után nekialltam egy jól kiásott sátort csinálni, ami hamarosan el is készült, na de bőrig is áztam. Egyszer csak befut a százados úr és riadóztatja a népet, hogy megyünk rakodni. Csupa vizes voltam, így indultunk el (este) 7 óraker. Sötét volt és esett az eső, de csak mentünk azzal a tudattal, hogy rakodunk és megyünk haza.

1944. X. 20-án. Menetben

Bőrig átázva egész éjjel mentünk, de senki nem érzett fáradtságot. Délben egy községbe értünk, onnan egy erdőbe mentünk, ott volt az ezredünk is. Ott vártunk a rakodásra, mert előttünk valami kozák-kok rakodtak. Átázva, fáradtan, kint az erdőben másnap reggel 6 óráig vártunk, amikor is riadó és ment ki az állomásra.

1944. X. 21-én.

Az állomás 12 kilométerre volt. Nagyon nagy az öröm a gyerekek között, hát végre ez a nap is elérkezett, hogy mi mehetünk haza. Ez a rakodás nem tartott tovább egy óránál, de persze ez mind a hazamenetel örömeinek köszönhető. Úgy, hogy már 1/2 2-kor indultunk is.⁵⁴ Az induláskor már nem volt olyan jó a hangulat, mert elárulták, hogy nem haza megyünk, hanem valahová az első vonalba, ami meg is történt. Mi a tiszti kocsiiban utaztunk, a csicskásoknak jó helyük volt. Nagyon sürgős volt a dolog, mert a vonat egész éjjel állandóan ment.

1944. X. 22-én.

Megint egész nap ment a vonat, unalmas volt az utazás. A tisztek egész úton ittak, éreztek valamit. Este 5 óraker beértünk Pruntowba,⁵⁵ ott rakodtunk ki, amire végeztünk, bizony egész sötét lett. Újabb hír: még az éjjel el kell foglalni a vonalat. Gyors indulás, a városon keresztül mentünk, egy darabig a radomi úton haladtunk. Egy kis községben lettünk elszállásolva, ott, ahol letértünk a műútról és a kocsiink kétfelé tört, de hamar megjavítottuk. Pajtában lettünk elszállásolva, mert máshol nem volt hely. Minden tele volt német és olasz katonákkal.

1944. X. 23-án.

Reggel 5-kor indulás tovább. Nagyon rossz úton megyünk, nagy harcok nyomát lehet látni. Erre már oroszok voltak, de vissza lettek verve. Mindenhol állások, drótakadályok, az út szét van löve, mindenfelé nagy lukak vannak. A hadosztály autói mind elakadtak a rossz úton. Csak mi, a gyalogság mentünk tovább. Egy faluban megint megálltunk amit 10-kor értünk el. Dehát hiába, nem mehetünk tovább, mert nappal az utak tűzérsegi tűz alatt vannak. Kiosztották a kantinárut. A fél zászlóalj berúgott a nagy szomorúságra. 5-kor riadó és menet tovább. Senki se akart gyalog menni, mert be voltak rúgva, sokan annyira, hogy nem tudtak lábraállni. A tisztek is elaludtak, ők is el vannak keseredve, mert nagyon rossz helyre megyünk, már most is félig be vagyunk kerítve. Itt találkoztam a Hangya Lacival és Sztroka Rudival. Huszárokkal is találkoztunk, akik az egységüket keresték, mert az eltűnt. Hát így jár majd az egész hadosztály is. Kíváncsi vagyok a fejleményekre. Nagyon rossz úton megyünk tovább, késő este értünk el egy falut, ahol elszállásoltunk.

1944. X. 24-én.

Nagyon jó helyünk volt, a Budavárral egy pajtában aludtunk. Reggel 8-kor keltünk fel, mert ma pi-henő van. Holnap este indulunk a vonalba. Szállásadóink rendes civil népek voltak. A tiszt urak az éjjel mulattak, 2 óráig Budavárral én is fenn voltam.

54 A leírásból arra következtethetünk, hogy az egység Góra Kalwaria térségbe érkezett (l.: Viszula-part), a várva-várt bevagonírozásra is a góra-kalwariai vasútállomáson kerülhetett sor.

55 Pruntow nevű helységről nincs tudomásunk. Az utazás időtartamából ítélve valószínűleg Piotrków Trybunalski-ról van szó. Amennyiben Góra Kalwaria állomásról Warka község érintésével érkeztek volna Radomba, úgy a kérdéses helység elírásban sem szerepel a térképen.

1944. X. 25-én. Pihenőben. Bevetés előtt.

7-kor keltem fel, még mindenki aludt. Egy kislánnyal csak beszélgettem, mert nagyon vigyázott rá az édesanyja. A civilek beszélnek, hogy erre egyszer már voltak oroszok, de a németek visszaverték őket. Ebéd után szaladgáltam keveset, mindet úgy kellett elcsomagolni, hogy ha netalán visszavonulás lenne, a legszükségesebbek nálam legyenek. Este 9-kor mentem aludni, de nem számítottam arra, hogy még az éjjel elmegyünk.

1944. X. 26-án.

Éjjel 1-kor riadó, 1/2 3-kor indultunk. Nagyon rossz utakon mentünk. Az egyik ló bele is esett egy gödörbe, a fiúknak úgy kellett kihúzni. Reggelre egy faluba érve csak ideiglenes szállást kellett keresni, mert mentünk tovább. Az utak be vannak löve, ha mozgást látnak, rögtön... (Itt a napló láthatóan megszakad, a füzetből több, eddig ismeretlen oldal hiányzik. Az utolsó oldalon 11 sornyi alig érthető német nyelvű szöveget olvashatunk, mely közölhetetlen.)

A II. tartalékhadtest alárendeltségébe tartozó 5. hadosztály az 1944. október 15. utáni napok egyikén hagyta el Varsó környékét. Az 52. ezred III. zászlóalj bizonyosan *október 21-én*, vasúton indult dél felé. A zászlóalj egyik szakaszparancsnoka – Tóth Gáspár tartalékos zászlós – szerint az 5. hadosztályt a Radomtól délkeleti irányba lévő Visztula-parti frontszakaszra irányították. A hadosztályparancsnokság – *Eötvös József* ezredlelkész⁵⁶ visszaemlékezése szerint – a Visztulától alig 10 km-re lévő *Maruszow* községben volt. *Tóth Gáspár* emlékezete szerint a magyar egységek kényelmetlen, rosszul kiépített védelmi vonalba jutottak. „A vízpart közelében, ártéri területen, félig vízzel telt bunkerokban kellett elhelyezkednünk. A talajvíz fölött elhelyezett deszkán hason csúszva lehetett csak mozogni. A túlsó partról annyira belátható volt a terület, hogy nappal ki sem mozdulhattunk a bunkerból. Közben az a hír járta, amit az ágyúdörgés is igazolni látszott, hogy tőlünk északra és délre a szovjet csapatok már átkeltek a Visztulán, így az a veszély fenyegetett, hogy bekerítenek bennünket. Az egyik éjszaka azonban német alakulat érkezett és leváltottak bennünket. Igen jól eső érzés volt megszabadulni ettől a nyomasztó helyzettől. Front mögötti területre vonultunk, ismét bevagoníroztunk. Nagy kerülővel pár nap után elértük a Kárpátokat. Nagykaposton vagoníroztunk ki és Karácsony szent napján éjszaka a Sáros megyei Karácsonfalván szálltunk meg.”⁵⁷ A hadosztály kálváriája azonban nem ért véget, néhány napos pihenő után a Duklai hágtól nyugatra került bevetésre. A napló szerzője azonban ezekről a napokról – tudunk szerint – nem emlékezett meg. A veszteségek rendkívül súlyosak voltak. Az alig több mint egy év alatt az egyes egységek létszáma drasztikusan lecsökkent. Egy szélsőséges, de jellemző példa: „...a harcok...számomra Szepes-tóthfalunál, a Dunajec völgyében értek véget, amikor a negyvenkét fős szakaszomból már csak ketten maradtunk életben.”⁵⁸

A napló szerzőjére vonatkozóan biztos támpontunk nincs, az „átmásolt könyvben” sem fedte fel kilétét. *Maciej Piekarski* szerint *Kovács József* a közölt napló szerzője.⁵⁹

⁵⁶ *Eötvös*: i.m.

⁵⁷ *Tóth*: i.m.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ V.ö.: *Maciej Piekarski*. Wegrzy wobec powstania warszawskiego. *Wojskowy Przegląd Historyczny*, Nr 2. 1984. 272-282. o.